

DE KUNST
VAN HET LENEEN
TALENTLENING
CULTUUR
2016

CULTUUR+ONDERNEMEN

INHOUD

Managementsamenvatting	4
1 Inleiding	9
1.1 Achtergrond van de evaluatie	9
1.2 Aanpak van de evaluatie	10
1.3 Leeswijzer	12
2 Doel en opzet Talentlening	13
2.1 Waarom de Talentlening?	13
2.2 Kenmerken van lenen	15
2.3 Opzet en uitwerking van de Talentlening	16
2.4 Referentiekader voor de evaluatie	17
3 Implementatie en resultaten	19
3.1 Voorbereiding en governance	19
3.2 Doelstellingen en resultaten	22
3.3 Aanvragers, disciplines en bestedingsdoelen	23
3.4 Resultaten in breder perspectief	25
3.5 Indicatie revolverende werking	26
3.6 Kwalitatieve analyse	26
4 Perspectief voor de toekomst	37
4.1 Sector in beweging	37
4.2 Verbeter de toegang tot financiering	39
4.3 Naar een Financieel Ecosysteem Cultuur	43
5 Conclusies en aanbevelingen	45
5.1 Conclusies	45
5.2 Aanbevelingen	47
5.3 Verwachtingen	47
Bijlage 1: Geraadpleegde literatuur	48
Bijlage 2: Geïnterviewde leningnemers Talentlening	49
Bijlage 3: Deelnemers aan de Ronde Tafel Financiering	50

VOORWOORD

In 2015 introduceerde Cultuur+Ondernemen de Talentlening, een lening tot maximaal € 40.000 met een rente van 3% voor talenten in kunst, cultuur en de creatieve sector. Met 56 aanvragen in de eerste evaluatieperiode overtreft de belangstelling de verwachtingen. Kunstenaars, culturele organisaties en creatieven uit vrijwel alle disciplines, van muziek tot design en van film tot mode, hebben aanvragen gedaan voor allerlei type investeringen. Dat laat zien dat leningen een goede aanvulling zijn op andere financieringsbronnen voor kunst en cultuur zoals eigen inkomsten, subsidies, sponsoring of mecenaat. Zeker na alle forse bezuinigingen is van groot belang dat kunstenaars, culturele organisaties en creatieven toegang krijgen tot middelen om te kunnen investeren in de verbetering van hun verdienvermogen. Het kapitaal voor de Talentlening is beschikbaar gesteld door het ministerie van OCW.

De kunst van het lenen moet in de komende jaren verder ontwikkeld worden. Dat dat niet vanzelf gaat is niet verwonderlijk. De cultuursector is de afgelopen decennia vooral gewend geweest om met subsidies en giften te werken, er is weinig ervaring met voorfinanciering, investeren en terugverdienen. Lenen komt niet in de plaats van subsidies, lenen is een aanvullende financieringsvorm voor cultuurproductie. Een financieringsvorm met eigen kenmerken. In de komende jaren moeten we verder uitvinden waar en op welke manier lenen een goede bijdrage kan leveren aan cultuurproductie. Niet alleen culturele organisaties, kunstenaars en creatieve makers moeten 'leren lenen' en zich de mogelijkheden van nieuwe financieringsvormen eigen maken. Ook wij zelf als aanbieder van leningen leren steeds beter hoe we verantwoord leningen kunnen uitgeven die niet alleen effect hebben, maar ook nog eens worden terugbetaald.

Lenen is een duurzame vorm van financieren, want het geld dat wordt uitgeleend wordt ook weer terugbetaald en kan zo een tweede (enzovoorts) leven beginnen bij een andere kunstenaar of organisatie. En daar moeten we in de cultuur nog heel lang van profiteren.

Jo Houben
directeur-bestuurder

Cultuur+Ondernemen
Oktober 2016

MANAGEMENTSAMENVATTING

Waarom de Talentlening?

In april 2015 introduceerde Cultuur+Ondernemen de *Talentlening*, een lening tot maximaal € 40.000 met een rente van 3% voor talenten in kunst, cultuur en creatieve sector. Dit als belangrijke aanvulling op de microkredieten en (regionale) cultuurleningen die Cultuur+Ondernemen al gedurende vele jaren aan de kunst- en cultuursector beschikbaar stelt. De minister van OCW heeft de Talentlening mogelijk gemaakt door een projectsubsidie te verlenen van € 3,3 miljoen voor de periode van 10 jaar vanaf december 2014.

Een lening legt het accent op investeren en terugverdienen, en bevordert ondernemerschap. Een budgettair voordeel van een revolverende leenfaciliteit is dat de beschikbare middelen meervoudig kunnen worden ingezet, voor opeenvolgende initiatieven en projecten van verschillende leningnemers. Zo ontstaat een interessante multiplier.

Aanpak van de evaluatie

Aan de toekenning van de subsidie heeft de minister de verplichting tot een tweetal tussentijdse evaluaties verbonden, waarvan de eerste vóór 1 oktober 2016 moet zijn afgerond. Bij de evaluatie confronteren wij de resultaten tot nu toe met de Business Case waarop de subsidieverlening is gebaseerd. De evaluatie is langs de volgende lijnen opgezet.

1. *Kwantitatieve analyse*: de cijfers in aantallen aanvragen, toekenningen, disciplines, investeringsdoel en achtergrond van de aanvragers.
2. *Kwalitatieve analyse* aan de hand van interviews met leningnemers en andere betrokkenen.
3. *Toetsing bij stakeholders* in bilaterale gesprekken en tijdens een Ronde Tafelbijeenkomst.
4. *Desk research* naar de context van de Nederlandse kunst- en cultuursector.

Implementatie en governance

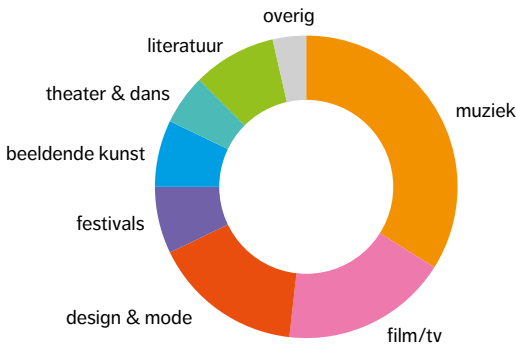
De Talentlening is opgenomen in het bestaande productenpakket van Cultuur+Ondernemen. De governancestructuur en werkwijze is aangepast, om een grotere omvang van leningen mogelijk te maken. De scheiding van risico's, functies en verantwoordelijkheden is aangescherpt door invoering van een raad van toezichtmodel bij het Fonds Cultuur+Financiering dat de leningen daadwerkelijk verstrekt. Het loket voor de Talentlening is vanaf april 2015 geopend.

Resultaten en conclusies

De analyse van de resultaten leidt tot vijf kernconclusies:

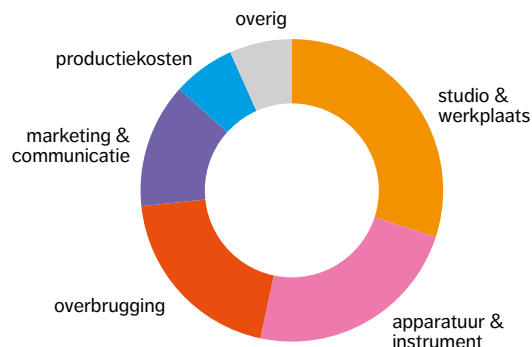
1 De belangstelling voor de Talentlening is volgens verwachting

Het *aantal aanvragen* voor Talentleningen (56 in de eerste 15 maanden) overtreft de verwachtingen. De *leningproductie* in euro's wordt nagenoeg behaald (€ 526.750 in de eerste 15 maanden). De Talentlening blijkt inderdaad breed inzetbaar qua verschillende disciplines, cross overs, type investeringen, en fase van talentontwikkeling. De defaults (serieuze betalingsachterstanden) zijn tot op heden beperkt tot één casus.

Figuur 1: Aanvragen Talentleningen

Deze gegevens, die ondersteund worden door de bevindingen van onze andere leenfaciliteiten, laten zien dat de Talentlening voorziet in een behoefte en de potentie heeft om verder door te groeien. Om deze potentie te kunnen verzilveren, is *thought leadership* vereist en aanhoudende aandacht voor communicatie. De kenmerken en karakteristieken van de Talentlening en de andere cultuurleningen krijgen ondanks alle inspanningen nog weinig aandacht bij kunstenaars, culturele organisaties en creatieven, die de blik in eerste instantie vooral op subsidies (blijven) richten. Een lening wordt vaak nog gezien als “laatste redmiddel” in plaats van een volwaardig financieringsinstrument.

Figuur 2: Bestedingsdoel toekenningen Talentleningen

2 De stap van aanvraag naar lening vergt extra begeleiding en verdieping

De stap van 'aanvraag' naar 'toekenning' kost meer aandacht en begeleiding dan ten tijde van de subsidieaanvraag verwacht werd. Daardoor loopt het aantal toekenningen (28) nog achter bij de projecties. Dat is vooral toe te schrijven aan twee aspecten: onervarenheid bij aanvragers bij het doen van een leningaanvraag, en de 'prilheid' van de projecten.

Zelden zijn aanvragen in één keer goed. Met andere woorden: de *business readiness* van de aanvrager en van de projecten is vaak nog onvoldoende en dat vergt advies, nadere uitwerking en vaak intensieve begeleiding. Dat geldt met name voor de wat grotere aanvragen en bedragen, die al gauw neerkomen op verschaffing van werkkapitaal en dus een goed ondernemingsplan en goed overzicht van de verwachte inkomsten en uitgaven vereisen.

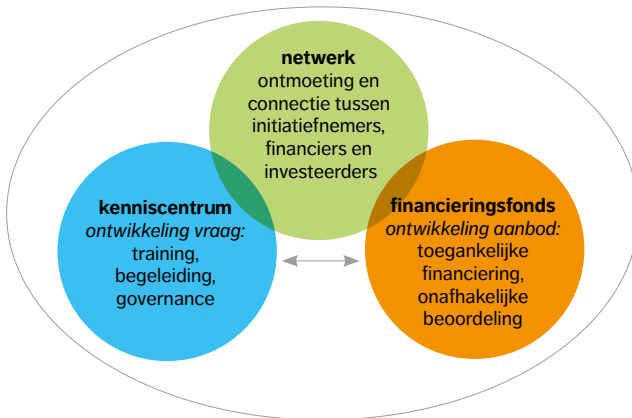
3 Extra investering in 'flankerend beleid' is nodig

Dat de *business readiness* in de sector nog te wensen overlaat, is niet verwonderlijk. Het is in het algemeen een punt van aandacht als het gaat om het financieren van starters en/of innovatieve projecten; dat vergt de opzet en ontwikkeling van een volwaardig financieel ecosysteem. Maar het geldt *a fortiori* in de kunst- en cultuursector, die sterk subsidiegedreven is, gekenmerkt wordt door hoge risico's en lage rendementen en bovendien weinig ervaring heeft met voorfinanciering, investeren en terugverdienen.

Een financieel ecosysteem voor cultuur is nog nauwelijks ontwikkeld. Om dat te creëren en te versterken zijn extra investeringen in 'flankerend beleid' nodig. En wel op drie vlakken:

- communicatie (bekendheid geven aan de leenfaciliteit als zodanig)
- voorlichting (wat betekent het om te gaan lenen, waar liggen de kansen en de risico's, hoe schat je die in)
- advies (specifieke begeleiding op maat). De vraag naar extra advies speelt zich vooral af in het traject voorafgaande aan het verstrekken van de lening, maar ook in de periode na het verstrekken van de lening, gedurende het investerings- en uitvoeringstraject

FINANCIËEL ECOSYSTEEM CULTUUR

4 Er zijn goede kansen voor combinatie van financieringsinstrumenten

Een lening komt niet in de plaats van subsidies of andere inkomsten, want leningen op zichzelf zijn geen inkomsten. De lening moet immers altijd worden terugbetaald. Maar leningen stellen de kunstenaar of culturele organisatie wel in staat om andere inkomsten te genereren. De praktijkvoorbeelden en diepte-interviews met leningnemers laten zien dat dat veelvuldig het geval is. De Talent- en cultuurleningen versterken de marktpositie en het verdienpotentieel van kunstenaars, culturele organisaties en creatief ondernemers.

Het zou interessant zijn om deze impact van leningen op de kunst- en cultuursector nader te onderzoeken. Ook lijkt het kansrijk en zinvol om het leningproduct in kenmerken en karakteristieken verder door te ontwikkelen teneinde een explicietere koppeling te leggen naar andere financieringsvormen, waaronder ook investeringskapitaal. Meer in het bijzonder lijken er op korte termijn al goede kansen te liggen om de verbinding tussen lenen en crowdfunding te versterken. Een succesvolle crowdfunding is een belangrijke indicatie voor de aanwezigheid van een (betalend) publiek, terwijl omgekeerd een lening in aanvulling op crowdfunding de financiële armslag van de kunstenaar, culturele instelling of creatief ondernemer het terugverdienpotentieel substantieel kan verruimen.

Aanbevelingen

De evaluatie rondt af met de volgende aanbevelingen:

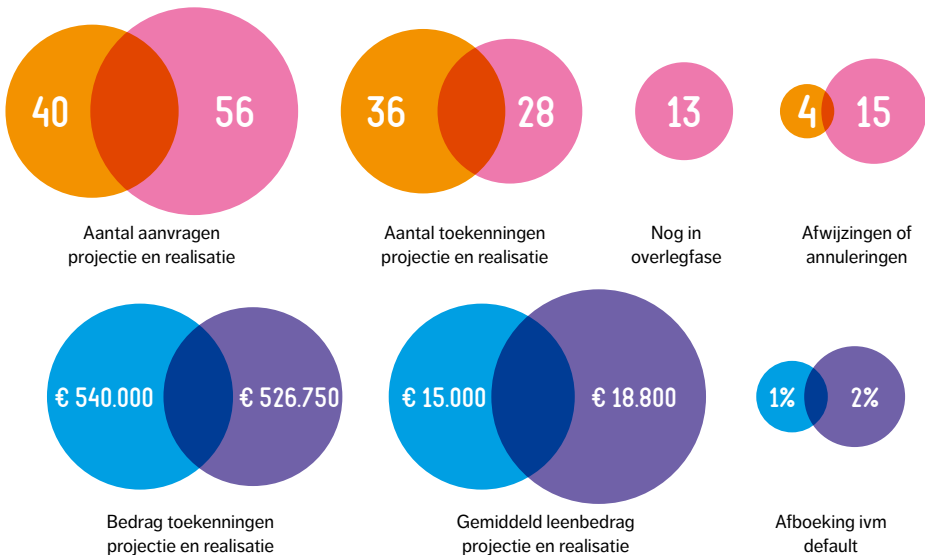
1. Investeer extra in communicatie en herkenbaarheid van de leenfaciliteit.
2. Investeer extra in voorlichting en advies, oftewel in *capacity building*.
3. Maak 'de voorkant' van de aanvraagprocedure nog beter toegankelijk en flexibeler, door nieuwe tools te ontwikkelen, het beoordelingsprotocol verder aan te scherpen en meer maatwerk mogelijk te maken bij het opstellen en aanleveren van cijfers.

4. Werk aan productontwikkeling en (op korte termijn) aan de integratie van met name lenen en crowdfunding, met zicht op combinatie met andere financieringsinstrumenten.
5. Creëer een netwerk of platform waar vragers en aanbieders van financiering en kapitaal elkaar kunnen ontmoeten, als onderdeel van een *Financieel Ecosysteem Cultuur*.

Verwachtingen

De introductie van de Talentlening in de culturele en creatieve sector heeft duidelijk iets losgemaakt. Steeds meer kunstenaars, culturele organisaties en creatief ondernemers weten de weg naar deze faciliteit te vinden. Ook na de onderzochte periode, vanaf juli dit jaar, blijft het aantal aanvragen toenemen. Dat wekt de verwachting dat ook de doelstelling voor 2016 ruimschoots gehaald gaat worden.

De evaluatie geeft een aantal aangrijpingspunten voor het vervolg. Deze zijn er met name op gericht om een Financieel Ecosysteem Cultuur in te richten en verder te versterken, zodat lenen, investeren en terugverdienen een herkenbaar en steeds succesvoller concept wordt. Dit zal de weerbaarheid en continuïteit in de kunst- en cultuursector ten goede komen.

1 INLEIDING

1.1 ACHTERGROND VAN DE EVALUATIE

'De kunst van het lenen' als titel van een evaluatie van een leeninstrument? Een verzochte verbinding tussen kunst en lenen? In het geheel niet. Geld en kunst hebben al eeuwen een spannende verstandhouding met elkaar. Hoe we kunst financieren in een samenleving zegt veel over thema's en prioriteiten van overheden en burgers. De Nederlandse kunst- en cultuursector is gedurende de financiële crisis terecht gekomen in een periode van forse bezuinigingen en veranderingen. Dat resulteert in een zoektocht naar een nieuwe rol in de samenleving, naar een nieuw publiek en naar nieuwe financieringsvormen. Subsidies, eigen inkomsten, sponsoring en giften worden aangevuld met crowdfunding, leningen, garanties en risicokapitaal.

Tegen deze achtergrond introduceerde Cultuur+Ondernemen in 2015 de *Talentlening*, een lening tot maximaal € 40.000 met een rente van 3% voor talenten in kunst, cultuur en creatieve sector (kunstenaars, culturele organisaties en creatief ondernemers). Dit als belangrijke aanvulling op de microkredieten en (regionale) cultuurleningen die Cultuur+Ondernemen al gedurende vele jaren aan de kunst- en cultuursector beschikbaar stelt, met inspirerende resultaten. De minister van OCW heeft de Talentlening mogelijk gemaakt door een projectsubsidie te verlenen van € 3,3 miljoen voor de periode van 10 jaar vanaf december 2014. Zij verleende deze subsidie in het kader van het beleid voor talentontwikkeling in de cultuursector, zoals uiteengezet in haar brieven aan de Tweede Kamer van augustus en oktober 2014¹.

Een lening legt het accent op investeren en terugverdienen, en bevordert zo het ondernemerschap. Een groot budgettair voordeel van een revolverende leenfaciliteit boven subsidies *à fonds perdu* is bovendien dat de beschikbare middelen meervoudig kunnen worden ingezet, voor opeenvolgende initiatieven en projecten van verschillende leningnemers. Zo ontstaat zowel vanuit het perspectief van de kunst- en cultuursector als bezien vanuit de overheid een interessante multiplier.

¹ 'Ruimte voor talent in het cultuurbeleid' en 'Uitwerking brief talentontwikkeling', brieven van de minister van OCW aan de Tweede Kamer, d.d. augustus resp. oktober 2014

1.2 AANPAK VAN DE EVALUATIE

Aan de toekenning van de subsidie heeft de minister de verplichting tot een tweetal tussentijdse evaluaties verbonden, waarvan de eerste vóór 1 oktober 2016 moet zijn afgerond. De tweede evaluatie zal plaatsvinden in 2020. Bij de evaluatie confronteren wij de resultaten tot nu toe met de Business Case waarop de subsidieverlening is gebaseerd. Mocht uit de evaluatie blijken dat de leenfaciliteit niet aan de verwachtingen voldoet – bijvoorbeeld omdat er veel minder vraag is dan verwacht – dan kan de minister besluiten de leenfaciliteit eerder te beëindigen dan na de beoogde 10-jaarsperiode, zo schrijft de minister in de subsidiebeschikking.

De evaluatie bestaat uit twee onderdelen: een activiteitenverslag – met kwantitatieve en kwalitatieve gegevens over de leningen en een reflectie daarop – en een financieel verslag. Dit rapport, 'De kunst van het lenen', omvat het activiteitenverslag met de reflectie op de resultaten. De subsidiebeschikking geeft richtlijnen voor de tussentijdse evaluaties. Deze moeten in elk geval laten zien of 'het project' Talentlening volgens planning verloopt, en welke maatregelen Cultuur+Ondernemen heeft getroffen om dat te bewerkstelligen. De evaluatie dient een opgave van het aantal uitleningen te bevatten, de omvang van de uitleningen en de soort activiteiten die ermee gefinancierd worden. Daarnaast moet de evaluatie een reflectie bevatten op de mate waarin de kwalitatieve en kwantitatieve verwachtingen zijn uitgekomen, en op de resultaten die in de periode na de evaluatie te verwachten zijn.

Om aan bovenstaande richtlijnen te kunnen voldoen hebben wij gekozen voor een evaluatie die langs de volgende lijnen is opgezet.

1. *Kwantitatieve analyse.* Dit betreft de cijfers van de Talentlening in aantallen aanvragen, toekenningen, disciplines, investeringsdoel en achtergrond van de aanvragers voor de onderzochte periode. Omdat de evaluatieperiode kort is en het aantal waarnemingen dientengevolge klein, hebben wij deze cijfers in verhouding gezet tot de cijfers van onze andere leenfaciliteiten in de periode 2013-2016, met name de regionale leningen en microkredieten, die de opstap zijn geweest voor de Talentleningen. Deze verbreding maakt het mogelijk om inhoudelijk en in de loop van de tijd een beter beeld te krijgen van de belangstelling voor lenen.
2. *Kwalitatieve analyse.* Alle dossiers van de Talentlening zijn onderzocht en 15 leningnemers zijn door ons geïnterviewd om grip te krijgen op hun ervaringen. Ook deze bevindingen worden gespiegeld aan een kwalitatieve analyse van de regionale cultuurleningen, waar parallel aan deze evaluatie recent uitvoerig onderzoek naar is gedaan².

² 'Investeren en ondernemen in de Utrechtse creatieve industrie', onderzoek ten behoeve van de Utrechtse Cultuurlening, en 'Benchmarkanalyse Regionale Cultuurleningen'; beide onderzoeken zijn uitgevoerd door Lisan Beune van Culture2Business en worden in 2016 uitgebracht.

Rondetafelgesprek Cultuurfinanciering, mei 2016. Gesprek tussen fondsen, overheden, cultuurfinanciers, leningnemers en andere direct betrokkenen uit de financieringspraktijk van Cultuur+Ondernemen.

3. *Toetsing bij stakeholders.* De kwantitatieve en kwalitatieve bevindingen zijn tussentijds besproken met *key players* en stakeholders uit de sector in bilaterale gesprekken en tijdens een Ronde Tafelbijeenkomst op 9 mei 2016. Daarin zijn ervaringen uitgewisseld. De vraagstukken waarmee leningnemers zich geconfronteerd zien, zijn uitgediept in workshops over de positie van lenen in de cultuursector, over de kansen op cofinanciering en over het transformeren van inhoudelijke aanvragen en ideeën naar een financierbaar project.
4. *Desk research.* Om cultuurfinanciering, in het bijzonder lenen, in de komende periode van perspectief te kunnen voorzien, hebben wij de bevindingen geplaatst in de context van de Nederlandse kunst- en cultuursector: hoe ontwikkelt de sector zich en wat heeft dat voor consequenties voor de vraag naar financiering in relatie tot het aanbod, nu en in de toekomst? Dit is de vierde en laatste laag van deze inhoudelijke evaluatie.

1.3 LEESWIJZER

Dit evaluatierapport 'De Kunst van het lenen' is als volgt opgebouwd.

- Hoofdstuk 2 bespreekt doel, opzet en uitwerking van de Talentlening, en schetst het kwantitatieve en kwalitatieve referentiekader voor de evaluatie.
- In hoofdstuk 3 schetsen wij de activiteiten en resultaten. Dit hoofdstuk vormt het hart van de analyse. Hier worden de resultaten van de Talentlening in de evaluatieperiode weergegeven en afgezet tegen de resultaten van de andere leenfaciliteiten. De gesprekken met de leningnemers worden hier weergegeven aan de hand van de thema's zichtbaarheid, begeleiding, aanvraagtraject, impact en financieringsmix.
- Hoofdstuk 4 bevat een gerichte beschrijving van de ontwikkelingen en karakteristieken van de kunst- en cultuursector om duiding te geven aan de plek van lenen naast andere financieringsmogelijkheden, en om een perspectief te geven voor de toekomst.
- De conclusies en aanbevelingen zijn te vinden in hoofdstuk 5. Dat betreft aanbevelingen voor de Talentlening zelf, maar ook aanbevelingen op de schaal van het bredere financieringslandschap, nodig om een gezonde kunst- en cultuursector op te bouwen.

2 DOEL EN OPZET TALENTLENING

2.1 WAAROM DE TALENTLENING?

Cultuur+Ondernemen is pionier in het ontwikkelen van financieringsinstrumenten voor de sector. Al vele jaren verstrekt Cultuur+Ondernemen microkredieten aan kunstenaars en creatief ondernemers. Dat gebeurde in eerste instantie in samenhang met de WWIK (Wet Werk en Inkomen Kunstenaars), een regeling die het ondernemerschap van kunstenaars bevorderde met een tijdelijke inkomensondersteuning om de beroepspraktijk verder te ontwikkelen. Cultuur+Ondernemen voorzag deze inkomensondersteuning van verschillende faciliteiten zoals begeleiding, training, workshops en kennisdeling, alsmede het verschaffen van microkredieten: kleinschalige leningen van maximaal € 10.000 voor investeringen in de beroepspraktijk. Ook hielp Cultuur+Ondernemen met het vergroten van de toegang tot de bancaire financiering voor culturele organisaties en creatief ondernemers, door in voorkomende gevallen garanties te verlenen op bankleningen³. Al deze faciliteiten dragen bij aan de kerndoelstelling van Cultuur+Ondernemen: het versterken van ondernemerschap in de kunst- en cultuursector.

De WWIK is in 2012 door de toenmalige regering beëindigd. Mede als gevolg daarvan liep het aantal aanvragen voor microfinancieringen en cultuurleningen terug. De verslechterde financiële positie van kunstenaars en instellingen maakt het moeilijker voor hen om andere financiering aan te boren. Tegelijkertijd nam de financieringsbereidheid van banken in algemene zin eveneens af, in samenhang met de turbulente en structurele ontwikkelingen op de financiële markten. Die maakten de banken nog terughoudender bij het verlenen van krediet aan kunstenaars en culturele organisaties, gegeven hun teruglopende subsidies en inkomsten en onzeker financieel perspectief. De toegang van kunstenaars, culturele organisaties en creatieven tot de kapitaalmarkt is door deze ontwikkelingen fors verslechterd.

In reactie daarop heeft Cultuur+Ondernemen zich ingespannen om de toegang tot financiering voor de kunst- en cultuursector weer te verbeteren. Met een aantal maatregelen is vanaf 2013 beleid ingezet om de leenfaciliteit dichterbij de doelgroepen te brengen en de financiële armslag te vergroten.

³ In dit kader heeft Cultuur+Ondernemen een langjarige samenwerking lopen met Triodos Bank, die belang hecht aan het financieren van duurzame en culturele investeringen.

- Door de leenfaciliteit samen met regionale partners dichterbij de doelgroepen aan te bieden (op locatie en met een regionaal maatwerk).
- Door de rente op de leningen te verlagen van 6% naar 3%.
- Door hogere leenbedragen mogelijk te maken voor grotere investeringen, met langere looptijden.
- Door gerichte begeleiding en voorlichting op maat te geven over financieren en lenen.

Vanuit dit beleid zijn nieuwe partners benaderd en gevonden. Dat heeft geresulteerd in de introductie van de *Amsterdamse Cultuurlening* in 2013, in samenwerking met het Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK), en de *Brabantse Cultuurlening* en *Utrechtse Cultuurlening* in 2014. De Brabantse Cultuurlening is tot stand gekomen in samenwerking met het Brabants Kenniscentrum Kunst en Cultuur (BKKC), de Utrechtse Cultuurlening in samenwerking met het K.F. Hein Fonds en de provincie en de stad Utrecht.

De introductie van deze regionale cultuurleningen bracht een nieuwe impuls, maar dat heeft de leemte in het financieringslandschap maar ten dele gevuld. In dat licht is Cultuur+Ondernemen zich blijven inspannen om de reikwijdte van zijn leenfaciliteiten verder uit te breiden en daarvoor partners te vinden op nationaal en regionaal niveau⁴.

Deze ervaringen en resultaten met verschillende nieuwe leenvormen dienden als inspiratie voor het ministerie van OCW, zoals beschreven in de brief *'Ruimte voor talent in het cultuurbeleid'* die minister Bussemaker op 29 augustus 2014 stuurde naar de Tweede Kamer⁵. De brief omschrijft talentontwikkeling als een van de prioriteiten binnen het cultuurbeleid en als investering in de toekomst van cultuur en de toekomst van de samenleving. De minister trekt de conclusie dat kunstenaars behoefte hebben aan financiering: niet alleen aan subsidies, maar ook aan krediet. "Daarvoor zijn in de markt onvoldoende mogelijkheden." In deze brief besluit de minister € 3 miljoen beschikbaar te stellen voor laagrentende leningen met een korte looptijd waarbij kunstenaars ondernemersadvies kunnen krijgen.

In haar brief van 23 oktober 2014 heeft de minister de aangekondigde acties verder uitgewerkt. Daarin staat dat de leningsfaciliteit "regelarm" wordt. Slechts het culturele doel en het verdienmodel spelen een rol bij de toekenning. "Een belangrijk accent ligt dan ook bij het stimuleren van ondernemerschap, de vergroting van de economische zelfstandigheid en het opbouwen van een financieel *track record*."⁶ De brief kreeg opvolging met de positieve subsidiebeschikking aan Cultuur+Ondernemen om de Talentlening verder vorm te geven en in de sector te introduceren, als onderdeel van een gevarieerd aanbod van leenfaciliteiten voor de sector.

4 Zie bijvoorbeeld 'Goedkoop lenen is alternatief voor subsidie', oproep van Cultuur+Ondernemen in het NRC Handelsblad van 24 juli 2014, of 'Oplossingen in de kunsten' in De Telegraaf van 2 mei 2014.

5 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2014/08/29/kamerbrief-ruimte-voor-talent-in-het-cultuurbeleid>

6 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2014/10/23/kamerbrief-met-uitwerking-brief-talentontwikkeling>

2.2 KEENMERKEN VAN LENEN

Wat maakt een lening een interessant financieringsinstrument voor de kunst- en cultuursector? Een lening vormt geen vorm van inkomsten, omdat de lening per definitie moet worden terugbetaald. In een sector die van oudsher gedomineerd wordt door *geefgeld* (subsidies of mecenaat), maakt dit kenmerk velen in aanleg kopschuw. Ten onrechte. Een lening biedt de mogelijkheid om te *investeren*, zodat toekomstig inkomen verworven kan worden. Bijvoorbeeld door te investeren in werkkapitaal, in marketing en communicatie, in betere apparatuur of ruimtes, waardoor meer en grotere opdrachten kunnen worden uitgevoerd, of als overbruggingsfinanciering wanneer uitgaven voorlopen op de inkomsten.

Lenen heeft een aantal specifieke kenmerken:

Voor de leningnemer:

- Het levert de mogelijkheid op om direct te investeren in een project of bedrijf.
- Het levert focus op in het ondernemerschap en in het nadenken over het eigen verdienmodel.
- Het levert waardering en vertrouwen op bij andere financiers die zien dat iemand zelf ook verplichtingen aangaat.
- Het zorgt voor vrijheid: de besteding is aan minder regels gebonden dan bij subsidies, niet alles hoeft verantwoord.
- Het zorgt voor groei: in mogelijkheden, in opdrachten, in zelfvertrouwen.
- Elke terugbetaalde lening zorgt ervoor dat een ander ook weer kan lenen. Zo maakt elke leningnemer die terugbetaalt de volgende lening mogelijk voor een collega.

Voor de sector:

- Lenen versterkt het ondernemerschap.
- Het legt het accent op investeren en terugverdienen.
- Het biedt een springplank naar de kapitaalmarkt.
- Het biedt mogelijkheden om een positief track record op te bouwen voor andere financiers.

Voor de overheid:

- Het investeren in leenfaciliteiten vindt plaats door middel van revolverend geld.
- Het is dus geen fonds perdu, maar geld dat wordt hergebruikt en daardoor zeer effectief is.
- Een revolverend fonds is voor overheden financieel interessant omdat een eenmalige (kas)bijdrage een impuls kan geven gedurende vele jaren.

**“Een lening legt het accent op terugverdienen. En dat wordt steeds belangrijker”,
Roelof Balk, Fonds Cultuur+Financiering, tijdens de Rondetafel Cultuurfinanciering.**

2.3 OPZET EN UITWERKING VAN DE TALENTLENING

Cultuur+Ondernemen heeft de producteigenschappen van de Talentlening nader vormgegeven in samenhang met de andere leningvormen die zij aanbiedt.

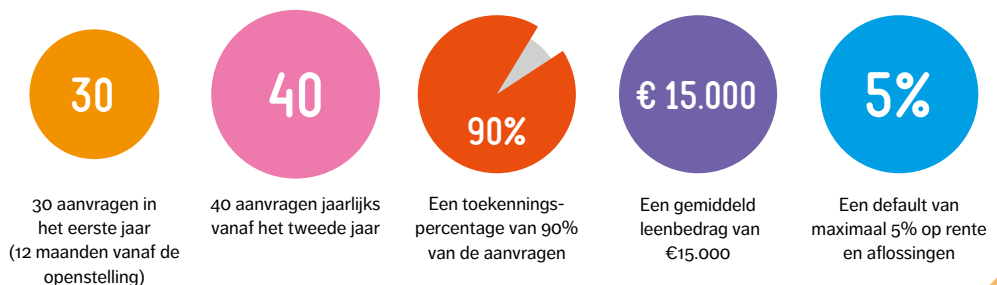
- De Talentlening is een lening van maximaal € 40.000, met een rente van 3% en een looptijd tussen de drie en vijf jaar. Met dit bedrag verkrijgen kunstenaars, culturele instellingen en creatieven reëel armslag om nieuwe activiteiten te ontwikkelen of door te zetten. Een rente van 3% is laagdrempelig en voor de meeste initiatieven een haalbare zaak.
- De Talentlening staat open voor alle disciplines in de sector (ook crossovers), is niet aan leeftijd gebonden en is toegankelijk voor talenten in verschillende fases van hun loopbaan. De Talentlening kan ingezet worden voor allerlei doeleinden, zoals voor het realiseren van projecten, overbruggingskredieten en verschillende soorten investeringen, waaronder ook aanschaf van productiemiddelen, zolang deze maar bijdragen aan de professionele beroepsuitoefening van de kunstenaar, of de professionele activiteiten en exploitatie van de culturele instelling.
- De Talentlening is een laagdrempelige faciliteit. Cultuur+Ondernemen stelt zich ‘beleidsarm’ op. Elke organisatie met een duidelijk profiel in de kunst- of cultuursector en creatieve industrie, iedereen die een kunstvakopleiding heeft gevolgd en actief is in de sector komt in aanmerking. Zo ook iedereen die gebruik heeft

gemaakt van de publieke cultuurfondsen en -instellingen voor talentontwikkeling. Maar ook individuele talenten die buiten de bestaande programma's om hun weg hebben weten te vinden in de sector zijn welkom, op basis van een eenvoudige beroepsmatigheidstoets. De Talentlening is een regeling die beschikbaar en toepasbaar is voor elke fase van talentontwikkeling.

- Voor elke aanvraag wordt een financiële toets uitgevoerd, die borgt dat een reëel en haalbaar leenbedrag en aflossingspatroon wordt afgesproken. De lening dient in verhouding te staan tot de beoogde investering en er moet zicht zijn op voldoende terugverdienpotentieel.
- Naarmate de lening groter is, neemt ook het financiële risico toe, zowel voor de leningnemer als voor de leningverstrekker. Voor leningen van € 10.000 of meer wordt dan ook een uitvoeriger onderbouwd plan gevraagd, waarin de verwachte inkomsten en uitgaven goed in beeld gebracht worden in een *cash-flow-prognose*.
- Eenvoud staat voorop, d.w.z. dat de procedure duidelijk is en niet te ingewikkeld, dat er korte doorlooptijden zijn en dat wordt gewerkt met een eenvoudig financieel product, namelijk een annuïteitenlening met een vaste looptijd en een vast maandbedrag aan rente en aflossing. In een enkel geval is het mogelijk om de aflossingen enkele maanden op te schorten (maatwerk/persoonlijke aanpak).
- Voorlichting en advies vormen een belangrijk onderdeel van het verstrekken van leningen. Veel aanvragers zijn er nog niet vertrouwd mee vanwege de traditioneel dominante rol van subsidie. Elke aanvrager wordt geadviseerd. De ervaring leert dat een aantal aanvragen niet direct financieel toetsbaar is. Daarom is het doel om een specifieke oriëntatiefase in te richten, gekoppeld aan de oriëntatiegesprekken van Cultuur+Ondernemen als een laagdrempelige ingang.

2.4 REFERENTIEKADER VOOR DE EVALUATIE

Het referentiekader voor de evaluatie van de Talentlening wordt gevormd door de subsidieaanvraag van Cultuur+Ondernemen en de daarop volgende positieve subsidiebeschikking van de minister. De subsidieaanvraag bevat een gedetailleerde Business Case met kwantitatieve projecties voor aantallen aanvragen en toekenningen, portefeuilverloop, kosten en baten voor de gehele looptijd. Deze projecties vormen de kwantitatieve maatlat voor deze evaluatie.

"De Rijksoverheid ondersteunt de Talentlening, als onderdeel van het beleid voor talentontwikkeling", Katie Schreiber, ministerie van OCW, tijdens de Rondetafel Cultuurfinanciering.

Kanttekening daarbij is dat deze kwantitatieve ijkpunten geen eigen leven mogen gaan leiden. Het aantal aanvragen geeft een goede indicatie van de belangstelling voor dit instrument en zijn dus een belangrijk toetsingscriterium. Echter de leningproductie mag geen doel op zich worden. Niemand is immers gebaat bij het al te makkelijk verstrekken van leningen die niet afgelost kunnen worden. Zowel in het belang van de leningnemer, waarvoor Cultuur+Ondernemen een zorgplicht voelt, als in het belang van de continuïteit van de faciliteit, is het zaak om goede en haalbare leningen te verstrekken. Een uitspraak daarover kan pas worden gedaan nadat de leningen ook daadwerkelijk zijn afgelost en aldus het revolverende karakter van de faciliteit zichtbaar wordt. Daarvoor is de huidige evaluatieperiode nog te kort. Enige indicatie daarvoor is de default op rente en aflossingen, maar ook die indicatie is op de huidige korte termijn nog niet van doorslaggevende waarde.

Naast kwantitatieve kaders zijn er ook kwalitatieve aspecten. Het hoofddoel van de Talentlening is om de toegang tot financiering voor de culturele en creatieve sector te vergroten, door de faciliteit laagdrempelig en effectief aan te bieden. Voldoet de Talentlening in vormgeving en aanbod aan die doelstelling? Het zijn met name de ervaringen van de leningnemers, in beeld gebracht in paragraaf 3.6, die hierop antwoord zullen geven.

3 IMPLEMENTATIE EN RESULTATEN

De beschikking voor de Talentlening is afgegeven op 9 december 2014. In april 2015 is de Talentlening van start gegaan. Daarmee is de Talentlening in zeer korte tijd ontwikkeld en geïmplementeerd. In dit hoofdstuk bespreken we allereerst de belangrijkste stappen die Cultuur+Ondernemen heeft gezet in de voorbereiding, om de daadwerkelijke implementatie mogelijk te maken. Daarna bespreken we de kwantitatieve resultaten van de Talentlening sinds de introductie in april 2015: aantal aanvragen, toekenningen afwijzingen en defaults, bedragen, disciplines en bestedingsdoel. Om de resultaten in een breder perspectief te plaatsen, spiegelen we deze aan cijfers van de overige leningen die Cultuur+Ondernemen aanbiedt over de periode 2013-2016. Daarna volgt de kwalitatieve analyse aan de hand van de thema's zichtbaarheid, begeleiding, aanvraagtraject, impact en financieringsmix.

3.1 VOORBEREIDING EN GOVERNANCE

Bij de aanvraag van de subsidie is reeds het belang aangegeven van eenvoud en transparantie bij de vormgeving en uitvoering van de Talentlening: korte doorlooptijden, eenvoudige procedures en een eenvoudig financieel product, dat naadloos past binnen het totale productenpakket van Cultuur+Ondernemen, zodat de aanvrager niet geconfronteerd wordt met verschillende regels, criteria en (financiële) producten. Mede in dat licht hebben wij ook al in de aanvraag aangegeven dat de Talentlening opgenomen wordt in het bestaande productenpakket van Cultuur+Ondernemen.

Een specifiek aspect daarbij is dat de leningen verstrekt worden vanuit een aparte rechtspersoon, namelijk het Fonds Cultuur+Financiering⁷. Dit Fonds is al in 1986 door Cultuur+Ondernemen opgericht en van kapitaal voorzien als financieringsorganisatie voor de kunst- en cultuursector. Het Fonds slaat de brug naar financiële markten (via garantstellingen op bancaire leningen) en voorziet zo nodig zelf in financieringen waar de markt dat niet doet of niet kan doen (met de microkredieten en de regionale cultuur-leningen).

De toekenning van de subsidie voor de Talentleningen en de intensivering van de samenwerking met regionale partners waren aanleiding om de *governance* van het Fonds in 2015 aan te scherpen, voorafgaand aan de daadwerkelijke uitgifte van Talentleningen. Die aanscherping heeft in 2015 met een statutenwijziging zijn beslag

7 Ten tijde van de aanvraag opereerde het fonds nog onder zijn toenmalige naam 'Borgstellingsfonds voor de kunsten en creatieve sector'. Omwille van de leesbaarheid wordt in dit rapport verder uitsluitend verwezen naar de huidige naam Fonds Cultuur+Financiering, die vanaf maart 2015 statutair is vastgelegd.

“Er ligt een link tussen good governance, risicomanagement en financieren. Daar moeten we mee aan de slag”, Steven de Waal (midden, Cultuur+Ondernemen) bij de Rondetafel Cultuurfinanciering.

gekregen. Dat betreft allereerst de overgang van het bestuursmodel naar het raad van toezicht-model. De raad van toezicht van het Fonds bestaat ten minste uit drie leden. Voorts is in 2015 de directeur-bestuurder benoemd, zijn de statuten geactualiseerd, en is een naamsverandering doorgevoerd.

De belangrijkste reden om de financieringen onder te brengen bij een aparte rechtspersoon is om de risico's en verantwoordelijkheden te scheiden. De rol van financier is een wezenlijk andere dan die van kenniscentrum, adviseur of coach. Cultuur+Ondernemen is zich daar van meet af aan zeer van bewust geweest. Daarom is gekozen voor een structuur en governance die de verschillende rollen en verantwoordelijkheden onderscheidt en borgt. Dat is als volgt verankerd:

- *Juridisch:* Cultuur+Ondernemen en Fonds Cultuur+Financiering en zijn aparte stichtingen. Daardoor zijn geldstromen en vermogensbestanddelen hard gescheiden. De risico's op de financieringen (bijvoorbeeld defaults op leningen) komen niet en nooit ten laste van (het vermogen van) Cultuur+Ondernemen, en de operationele risico's van Cultuur+Ondernemen (bijvoorbeeld personeelsrisico's) komen niet en nooit ten laste van het leenkapitaal van het Fonds.

- *Bestuurlijk-executief:* Het Fonds heeft een eigen directeur-bestuurder die onafhankelijk besluit over het al dan niet verstrekken van individuele financieringen (leningen of garanties) en over het beheer van het beschikbaar gestelde vermogen (aansturing vermogensbeheer). De directeur-bestuurder van het Fonds is in feite de Fondsmanager. De scheiding van rollen en verantwoordelijkheden is rechtstreeks doorgevoerd in een scheiding van functies en bevoegdheden, wat tot uitdrukking komt in de statutaire bevoegdheden en inschrijving van het handelsregister.
- *In toezicht:* Het Fonds heeft een eigen, onafhankelijke raad van toezicht gekregen die toeziet op de continuïteit van het Fonds en het functioneren van de directeur-bestuurder daarin. De raad van toezicht van het Fonds wordt voorgezeten door de directeur-bestuurder van Cultuur+Ondernemen, wat recht doet aan de rol van Cultuur+Ondernemen als founding father, kapitaalverschaffer en regisseur van het Fonds. De raad van toezicht beslist op basis van meerderheid van stemmen. De voorzitter heeft geen veto-recht of doorslaggevende stem, waardoor gewaarborgd is dat de raad van toezicht zijn toezichthoudende rol onafhankelijk en met doorzettingsmacht kan vervullen.

Daarnaast heeft Cultuur+Ondernemen geïnvesteerd in een verdere professionalisering van het primaire proces van het Fonds (het verstrekken van financieringen voor beroepsmatige investeringen). Dit was nodig omdat met de Talentlening het maximaal uit te lenen bedrag aanzienlijk hoger werd en de financiële risico's navenant toenamen. In dit kader zijn in 2015 de volgende stappen gezet:

- Een integrale revisie en juridische update van de leningdocumentatie. Met inzet van advocatenkantoor Kennedy Van der Laan te Amsterdam is de leningdocumentatie geanalyseerd en waar nodig geactualiseerd of uitgebreid. Dit betreft alle formele documenten zoals de standaard leningovereenkomst, aanbiedingsbrieven, pandaktes, borgstellingen etcetera.
- Voor een zorgvuldige en transparante financiële beoordeling van individuele aanvragen is een Beoordelingsprotocol Financieringen vastgesteld. Na goedkeuring door de raad van toezicht is het Protocol gepubliceerd op de website van het Fonds en daarmee voor elke aanvrager of geïnteresseerde inzichtelijk.
- Twee medewerkers binnen de werkorganisatie die aanvragen voor leningen van het Fonds administratief voorbereiden en aldus voor-beoordelen, hebben in 2015 met goed gevolg de opleiding Zakelijke Kredietverlening van het NIBE-SVV afgerond.

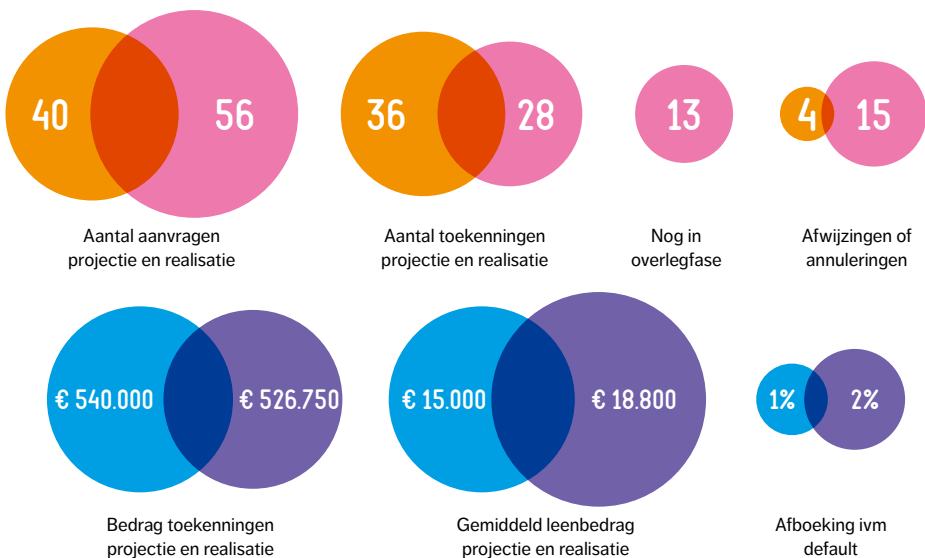
Met deze voorbereidende maatregelen kon het loket voor de Talentlening per april 2015 daadwerkelijk voor de doelgroep opengesteld worden.

3.2 DOELSTELLINGEN EN RESULTATEN

De evaluatieperiode loopt van april 2015 tot en met juni 2016, een periode van 15 maanden. Gespiegeld aan de ijkpunten van de *business case* bedraagt het kwantitatieve referentiekader voor deze eerste 15 maanden dus 40 aanvragen en 36 toekenningen voor een bedrag van € 540.000.

In de geëvalueerde periode zijn 56 aanvragen ontvangen (30 in 2015, 26 in 2016). Daarmee is het geprognosticeerde aantal van 40 met 16 aanvragen overtroffen. Van deze aanvragen zijn tot nu toe 28 leningen toegekend (15 in 2015 en 13 in het eerste half jaar van 2016). Dit zijn er acht minder dan volgens de doelstelling, maar het aantal toekenningen loopt in 2016 sterk op. Een groter aantal aanvragers dan verwacht moest op financiële gronden worden afgewezen of trok zich lopende het traject terug (15 in plaats van 4). Nog 13 aanvragen bevinden zich in de overlegfase.

Het gerealiseerde bedrag aan toegekende Talentleningen is hoger dan bij het toegekende aantal leningen zou worden verwacht, namelijk € 526.750. Het gemiddelde leenbedrag is daarmee 25% hoger dan de € 15.000 waarmee gerekend was, namelijk € 18.800. Door dit hogere gemiddelde is de leningproductie in euro's in de eerste 15 maanden vrijwel gelijk aan de projectie. Van de 28 uitgezette leningen is in één geval sprake van ernstige betalingsachterstanden. Dientengevolge is een voorziening getroffen van € 10.870, oftewel 2% van de totaal uitstaande hoofdsom. In de projecties was rekening gehouden met een default van € 5.000, oftewel 1%. Bij een zo gering aantal leningen kunnen hier nog geen conclusies aan worden verbonden.⁸

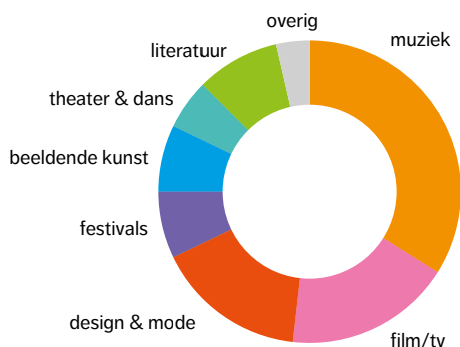
⁸ De ervaringen van cultuurleningen en talentleningen tezamen sinds 2013 geven wel enige indicatie. Op het totaal aantal van 177 leningen zijn tot nog toe slechts 2 defaults opgetreden. Dat kan natuurlijk in de loop van de tijd nog veranderen.

Deze getallen geven aan dat de belangstelling voor de Talentlening de verwachtingen overtreft, en dat de omzetting van een aanvraag naar een daadwerkelijke lening meer aandacht en tijd vergt dan verwacht. De achterliggende factoren hierbij komen in de kwalitatieve analyse uitgebreid aan de orde.

3.3 AANVRAGERS, DISCIPLINES EN BESTEDINGSDOELEN

De subsidieaanvraag benadrukt dat de Talentlening “breed inzetbaar moet zijn, om te kunnen voldoen aan de aandachtspunten en conclusies die uit de analyse talentontwikkeling in de sector zijn voortgekomen”. De Talentlening moet “open staan voor alle disciplines”, voor “multidisciplinair talent en cross-overs” en “voor verschillende soorten investeringen, projecten, ondernemingen en evenementen.”⁹ Deze paragraaf laat zien in welke mate dat gelukt is.

- Onder de 56 aanvragers zijn 45 mannen (80%) en 11 vrouwen; 35 aanvragers (63%) hebben een kunstvakopleiding voltooid en 21 niet. In de totale populatie kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen is 62% man en heeft 60% een kunstvakopleiding gevolgd¹⁰. Bijna de helft van de aanvragers opereert individueel (24 van de 56). Daarnaast zijn stichtingen (14) en BV's (11) onder de aanvragers de favoriete rechtsvormen.
- De 56 aanvragen zijn verspreid over een groot aantal *disciplines*. De grootste groepen aanvragers zijn afkomstig uit de muziek (19), film & televisie (10) en design & mode (9). Samen vormen zij 68% van de aanvragen. Festivals, beeldende kunst, theater en literatuur zijn elk met 4 tot 5 aanvragen nagenoeg gelijk vertegenwoordigd. Onderstaande figuur illustreert de diversiteit.

Figuur 3: Aanvragen Talentleningen naar discipline

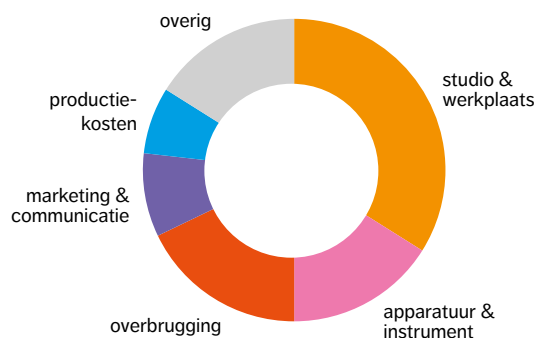
⁹ Subsidieaanvraag Leenfaciliteit Talentontwikkeling Cultuur, d.d. 8 november 2014, pagina 4

¹⁰ Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen, CBS 2014

Muziek, film & TV en design & mode zijn dus de drie belangrijkste groepen. Dat is begrijpelijk als we kijken naar hun aandeel in de kunst- en cultuursector, waar de ontwerpende beroepen, muziek en film & TV samen al 90% van de beroeps populatie uitmaken, zij het dat binnen die categorieën de disciplines muziek en film & TV bij de Talentleningen enigszins zijn oververtegenwoordigd. Dat laatste valt te verklaren omdat het in de muziek gebruikelijk is te investeren in muziekproductie (waar veel apparatuur voor nodig is), terwijl bij film & TV altijd veel voorinvesteringen nodig zijn voordat de productie kan starten. Het gaat hier om grotere investeringen (zoals een professionele filmcamera) of overbruggingsfinanciering voor filmproductie. Voor deze twee groepen is de stap naar de Talentlening minder groot.

Bij de Talentlening blijkt het bereik dus breed uit te pakken: zowel kunstenaars, culturele organisaties (zoals festivals) als creatieve bedrijven maken er gebruik van.

- Het *bestedingsdoel* waarvoor de Talentleningen worden aangevraagd is eveneens divers. Vaak gaat het om investeringen in studio's of werkplaatsen (19). Bij 10 aanvragen ging het om een overbrugging op toekomstige inkomsten. Ook investeringen in apparatuur of instrument scoren goed (samen 9 aanvragen). Vijf aanvragen zijn voor marketing en communicatie, en vier voor productiekosten. In de tekeningen zijn al deze categorieën weer terug te zien.

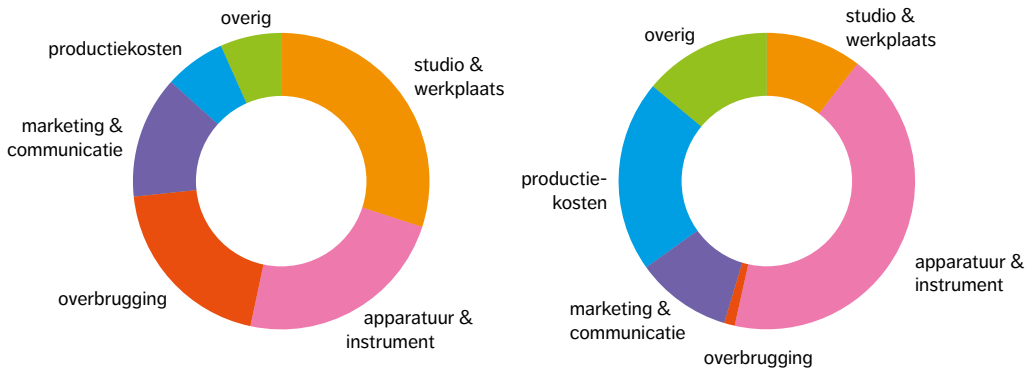

Figuur 4: Bestedingsdoel toegekende Talentleningen

Als we de bestedingsdoelen van de Talentleningen vergelijken met die van de microkredieten en regionale leningen vallen de volgende punten op:

- De Talentlening wordt vaak gebruikt voor inrichting en verbouw van studio's of werkruimtes. In veel gevallen betekent dat een investering die het voor de aanvragers mogelijk maakt om grotere en meer complexe projecten uit te voeren en zich verder te ontwikkelen. De microkredieten en regionale leningen worden verreweg het meest gebruikt voor investeringen in apparatuur en instrumenten.

- De Talentlening wordt ook regelmatig gebruikt als overbruggingskrediet, veel vaker dan bij de andere leningen het geval is. Overbruggingskredieten zijn vaak benodigd bij bijvoorbeeld filmproductie en bij festivals, en bij complexere aanvragen. Ook hier is duidelijk dat de Talentlening dankzij de omvang van de leenbedragen en de gunstige voorwaarden in een behoefte voorziet.

Figuur 5: Bestedingsdoel Talentleningen (links) en bestedingsdoel microkrediet en regionale leningen (rechts)

3.4 RESULTATEN IN BREDER PERSPECTIEF

De kwantitatieve resultaten (aantallen leningen en bedragen) betreffen een tijdvak van slechts 15 maanden. Dat geeft maar een beperkt beeld van de belangstelling voor lenen. Hoe moeten wij dit duiden in het perspectief van alle leenfaciliteiten die Cultuur+Ondernemen aanbiedt? In onderstaande tabel laten wij de ontwikkeling zien vanaf 2013, aangevuld met een prognose voor 2016 op basis van de halfjaarcijfers. De cijfers laten zien dat de Talentlening bezig is een stevige plek te verwerven in het leningaanbod. Eind 2016 zal het aantal afgesloten leningen per jaar in aantallen bijna verdubbeld zijn, en het bedrag aan nieuwe leningen vervijfvoudigd sinds 2013. Die toename is voor een groot deel toe te schrijven aan de Talentlening, maar ook de circa 30 microkredieten en regionale cultuurleningen per jaar dragen substantieel bij.

	2013		2014		2015		2016*	
	aantal en bedrag		aantal en bedrag		aantal en bedrag		aantal en bedrag	
Microkredieten en Regionale cultuurleningen	29	€ 146.830	43	€ 270.491	35	€ 218.705	30	€ 200.000
Talentleningen					16	€ 238.650	24	€ 576.200
Totaal leningen	29	€ 146.830	43	€ 270.491	51	€ 457.355	54	€ 776.200

*Prognose medio 2016

3.5 INDICATIE REVOLVERENDE WERKING

De Talentlening wordt gefinancierd uit een revolverend fonds: de aflossingen komen terug in het fonds en worden benut voor nieuwe leningen. De Talentlening zelf loopt nog te kort om dit effect daadwerkelijk te kunnen laten zien. Bij de langstlopende regionale lening, de Amsterdamse Cultuurlening die vanaf 2013 operationeel is, komt dat wel al duidelijk naar voren. Over de gehele driejarige periode 2013-2015 is via de ACL een bedrag van € 332.600,- geïnvesteerd in de Amsterdamse Cultuursector (gemiddeld € 5.900 per project). Dit is gefinancierd uit een jaarlijkse storting van € 100.000 (zijnde drie van de vier toegekende tranches van elk € 100.000). Uit de tot nu toe beschikbaar gestelde € 300.000 zijn ook de uitvoerings- en communicatiekosten van de Amsterdamse Cultuurlening voldaan. Het netto resultaat van de investering van het AFK in de eerste drie jaar is dus, inclusief uitvoeringskosten, nu reeds 110% van het ingelegde budget. Het revolverend karakter van het leeninstrument begint hier zijn vruchten af te werpen. Wanneer bovendien de nu nog uitstaande leningen conform verplichting worden afgelost en de uitvoeringskosten de komende twee jaar op gelijk niveau blijven, zal het resultaat van de Amsterdamse Cultuurlening over de eerste vijf jaar oplopen tot 183%. Dat betekent dat elke ingelegde euro na vijf jaar een investeringsresultaat heeft van € 1,83. Bij voortzetting van het revolverende systeem (in de jaren 2016 e.v.) loopt dat resultaatpercentage uiteraard steeds verder op, omdat de terugkerende middelen steeds opnieuw kunnen worden uitgeleend voor telkens nieuwe projecten. Dat is de kracht van het leeninstrument gezien vanuit het budgettaire perspectief van de overheid.

3.6 KWALITATIEVE ANALYSE

Het hoofddoel van de Talentlening is om de toegang tot financiering voor kunstenaars, culturele organisaties en creatieven te vergroten, door de faciliteit laagdrempelig en effectief aan te bieden. Voldoet de Talentlening in vormgeving en aanbod aan die doelstelling? Om daar een beeld van te verkrijgen hebben wij met 15 van de 28 leningnemers gesprekken gevoerd¹¹. Parallel aan deze analyse is recentelijk ook de Utrechtse Cultuurlening geëvalueerd in opdracht van de provincie Utrecht¹². Ook daarbij is gesproken met 15 leningnemers, met potentiële leningnemers en met de beheerders van de Utrechtse Cultuurlening. Omdat de procedures van Utrechtse Cultuurlening in veel opzichten (bijvoorbeeld de financiële beoordeling en de aanvraagprocedure) identiek zijn aan die van de Talentlening en omwille van een representatief beeld, hebben wij de bevindingen van de Utrechtse evaluatie in deze analyse meegenomen.

¹¹ Zie bijlage voor het overzicht van geïnterviewde leningnemers

¹² 'Investeren en Ondernemen in de Utrechtse creatieve industrie', en 'Benchmarkanalyse Regionale Cultuurleningen', Lisan Beune, Culture2Business, 2016

We doen dit aan de hand van vijf thema's:

1. Zichtbaarheid
2. Begeleiding
3. Aanvraagtraject
4. Impact
5. Financieringsmix

3.6.1 Zichtbaarheid

Verskillende activiteiten zijn verricht om het leninginstrument onder de aandacht van de doelgroep te brengen, zoals presentaties op locatie, gastcolleges bij kunstvakopleidingen, deelname aan informatiebijeenkomsten, verspreiding van digitale informatie via social media en verspreiding van folders en leaflets. Ook heeft afstemming plaatsgevonden met de zes cultuurfondsen. Toch blijkt het moeilijk om de doelgroep te bereiken en te bewerkstelligen dat de informatie beklijft. De primaire focus van de doelgroep blijft uitgaan naar subsidie en ander geefgeld en informatie over leningen wordt maar mondjesmaat opgepikt. Mogelijk speelt hierbij een rol dat er blokkades kunnen liggen op het verwerken van informatie en concepten wanneer die indruisen tegen ingeslepen overtuigingen, aannames en normen en waarden. Het vergt *thought leadership* om dergelijke ingeslepen patronen te doorbreken.¹³ Bestaande leningnemers, die zonder uitzondering melden dat zij de leningen zouden aanraden aan anderen, zouden daarin een goede rol kunnen spelen:

“De huidige leners zijn belangrijke ambassadeurs die uit eigen ervaring kunnen vertellen wat de voordelen zijn van het leeninstrument en vaak nauw in contact staan met potentiële leners uit dezelfde doelgroep”.

Dit illustreert dat nog flink geïnvesteerd dient te worden in het mobiliseren van *thought leadership* en in het vergroten van de zichtbaarheid en naamsbekendheid van de lening als zinvolle financieringsmogelijkheid voor kunst, cultuur en de creatieve sector. Dat kan bijvoorbeeld via de netwerken van de huidige leningnemers, door de zichtbaarheid van de mogelijkheden en resultaten met concrete voorbeelden te vergroten (zowel online als offline), en door andere partners uit de keten van Talentontwikkeling en/of regionale leningen nauwer te betrekken bij de mogelijkheden van de lening.

3.6.2 Begeleiding

Bij de begeleiding van de leningnemers zijn drie fases te onderscheiden: vooraf aan de aanvraag, gedurende de aanvraag en na het afsluiten van de lening.

- *Vooraf*
Als mensen hebben besloten dat ze een lening willen afsluiten, doorlopen ze vaak een heel traject voor ze bij de Talentlening uitkomen. Sommige leningnemers zijn al bij verschillende banken langs geweest, waar ze vaak 'nee' te horen krijgen.

¹³ Een interessante parallel is te vinden in 'Shifting paradigms – Thought leadership as instigator of societal change', Lectorale rede van Mignon van Halderen, Fontys Hogeschool Communicatie te Eindhoven, 15 oktober 2015

LENINGNEMER IN BEELD: MENEER MONSTER

"WE CREËREN ONS EIGEN VERDIENMODEL"

Meneer Monster is een stoer en fris jeugdtheatercollectief dat internationale jeugd-bestsellers bewerkt tot volwassen jeugdvoorstellingen.

Meneer Monster staat te springen om met monsterlijke producties de harten van het jonge én volwassen publiek te veroveren. Hun investeringen financieren zij onder andere met een Talentlening, om zo de stap naar onafhankelijkheid te maken.

"Met ons fysieke spel, humor en verbeeldingskracht, proberen we de toeschouwer in het verhaal te betrekken. We hadden een goede tournee achter de rug en wilden nu doorpakken. Daarvoor creëren we onze eigen verdienmodellen en zoeken we de combinatie tussen verschillende

financieringsvormen", aldus zakelijkeider Ben Visser. Omdat Meneer Monster een jong gezelschap is, waren er onvoldoende middelen om de voorbereiding van een voorstelling te bekostigen. Ben: "De financiële opbrengsten van een voorstelling komen pas binnen wanneer de voorstelling al draait. De grootste kosten vooraf zitten in het transport." Hij klopte aan bij Cultuur+Ondernemen voor een voorfinanciering om een nieuwe productie te kunnen starten. "Wij willen ondernemen zonder concessies te doen en zoeken de weg naar onafhankelijkheid. De cultuurlening bood ons een goede financiële fundering. Toen de voorstelling op het podium stond, konden we de lening vlot aflossen en waren de bouwstenen gelegd om op eigen kracht te ondernemen."

Wegens een te lage omzet, wegens te weinig zekerheden, of te hoge risico's: *"Onze gesprekken met banken duurden kort. Zij vinden zo'n festival hartstikke leuk, maar ze wensten ons verder veel succes"*.

Anderen hebben gezocht op internet en hebben zo de leenmogelijkheid gevonden. Een aantal is via onze partner Triodos Bank verwezen naar de nieuwe financieringsfaciliteit. Voor de Triodos Bank is de omvang van financieringsbehoefte vaak nog te klein of is het project te risicovol. Uit de interviews blijkt ook dat een aantal leningnemers van de Talentlening eerder gebruik heeft gemaakt van een microkrediet en dat de positieve ervaringen hebben geleid tot een nieuw beroep op Cultuur+Ondernemen voor nu grotere investeringen en bedragen.

- *Tijdens de aanvraag*

De leningnemers van de Talentlening zijn zeer te spreken over de ontvangst en de sectorexpertise: *"In ons vak heb je echt een lening op maat nodig, dat krijg je nergens anders"*.

Ook de open opstelling tegenover mogelijke barrières wordt gewaardeerd: *"Bij Cultuur+Ondernemen was er een open houding, er werd zorgvuldig gekeken naar mijn plan. Er waren wel wat hobbels, zoals een BKR-registratie. Bij een bank had dat meteen een nee opgeleverd, hier werd meegedacht."*

En kleinschaligheid is voor de Talentlening geen bezwaar: *"Mijn boekhouder zei dat het niet zou lukken om te lenen bij deze omzet. Ik ben eerlijk geweest over mijn positie en met een goed plan is het gelukt. Cultuur+Ondernemen geeft kleine bedrijven de mogelijkheid om te lenen en we hebben nu de kans gekregen om iets neer te zetten."*

Als het hun eerste lening is, hebben de aanvragers doorgaans behoefte aan begeleiding vóór ze het aanvraagtraject ingaan. Bij de Amsterdamse en Utrechtse Cultuurlening is er een 'Lenen & Trainen'-programma: een budget binnen de lening waarvan leners gebruik kunnen maken nadat de lening is verstrekt. In de praktijk blijkt dat er ook al behoefte aan begeleiding bestaat bij het opstellen van het plan voordat het ingediend wordt. Dat geldt temeer als het gevraagde leenbedrag de € 10.000 overstijgt, want dan wordt een nadere onderbouwing gevraagd van de plannen (een *businessplan*) en een overzicht van de verwachte inkomsten en uitgaven (een *cashflow-projectie*). Dat is nodig om samen met de aanvrager te kunnen vaststellen of de lening kan worden terugbetaald. Wie dat voor het eerst doet, kan daar zeker begeleiding bij gebruiken. Een enkeling heeft daar iemand voor ingehuurd. Eén-op-één begeleiding is daarbij gewenst. Een kleine groep heeft ervaring met lenen en financieringsconstructies en heeft een businessplan klaar liggen. Er blijkt bij een flink deel van de aanvragers behoefte aan *Trainen vóór Lenen*, als voorbereiding op het aangaan van een lening.

- *Na afsluiten van de lening*

Als de Talentlening eenmaal is afgesloten, is er in de regel geen extra budget ge-

LENINGNEMER IN BEELD: VICTORINE PASMAN

'DE LENING BLIES MIJN ACT NIEUW LEVEN IN'

Theaterperformer Victorine Pasman ontwerpt kostuums en maakt installaties waar theatrale performances uit voortvloeien. Zij toonde haar werk op festivals en culturele evenementen als Oerol, Lowlands, Milkshake Festival, het Boekenbal en de Amsterdam Fashion Week.

Sinds haar afstuderen reist Victorine door binnen- en buitenland met Under Her Skirt. Het

publiek wordt uitgedaagd om onder de enorme jurk te kruipen van deze geheimzinnige dame. Eenmaal onder de rok, ontmoet de uitverkorene het geheimzinnige alter ego van de gastvrouw. Zij verwent je en zingt je toe, onder één voorwaarde: dat je plaats neemt op de fiets en de gastvrouw, die op eenzame hoogte zit, in beweging zet.

Na bijna 10 jaar optreden was de jurkconstructie aan vernieuwing toe. "De installatie begon letterlijk uit elkaar te vallen. Ik moest een keuze maken: stoppen óf de act opnieuw vormgeven. Ik koos voor het laatste." Omdat het om een bestaand werk ging, behoorde subsidie niet tot de mogelijkheden. Een lening bood uitkomst. "Met de lening kan ik een nieuwe constructie realiseren, en de act naar een hoger niveau tillen. De dame een jas geven bijvoorbeeld en de binnenkant van de rok decoreren." Victorine hoopt in de toekomst nog aan vele festivals deel te nemen. En ook het buitenland lonkt. Eerder was zij met Under Her Skirt op festivals in Italië en Oostenrijk en met haar werk De Drijvende Diva in Abu Dhabi. Dat smaakte naar meer.

reserveerd voor additionele begeleiding. Zolang de leningnemer volgens planning rente en aflossing betaalt, wordt geen actief contact gezocht. Bij betalingsachterstanden neemt Cultuur+Ondernemen in een vroeg stadium initiatief om te bezien wat er aan de hand is en hoe problemen kunnen worden opgelost.

Een aantal leningnemers zou het wel op prijs stellen om sowieso af en toe contact te hebben, en vooral ook om proactief op de hoogte gesteld te worden van het aanbod aan workshops en coaching. Ten tijde van het aangaan van de lening is daar wel over gesproken, maar in de hectiek van het aangaan van de lening en het vervolgens realiseren van het beoogde doel, raakt die mogelijkheid op de achtergrond.

Hier lijkt een latente behoefte aan coaching en begeleiding, ook als het goed gaat. *“Heb daar nog geen aandacht voor gehad, ik wil daar eventueel wel iets mee in een volgende fase”*, is een kenmerkende reactie in de interviews.

3.6.3 Aanvraagtraject

Bij de toetsing van aanvragen stelt Cultuur+Ondernemen zich inhoudelijk terughoudend op, conform het uitgangspunt van de minister om dit instrument ‘beleidsarm’ aan te bieden. Er wordt volstaan met een check op professionaliteit en/of beroepsmatigheid (opleiding, *track record*, lopende activiteiten en inkomsten) en met een bijna procedureel-administratieve toets op ‘het culturele of kunstzinnige gehalte’ van de activiteiten van de aanvrager. Daarbij wordt afgegaan op recente beoordelingen van de publieke cultuurfondsen, prijzen en onderscheidingen, referenties en recensies, of uitspraken van andere, gekwalificeerde instellingen en organisaties. Centraal in de toetsing van de Talentlening staat vervolgens de financiële beoordeling. Daarbij wordt gekeken naar de financiële aspecten van *het project/de investering*, naar de zakelijke achtergrond van *de aanvrager*, en naar *terugvalopties* voor het geval de projecties tegen zouden vallen. De opbouw van de financiële beoordeling is nader uitgeschreven in het Protocol Financiële Beoordeling.¹⁴ Het protocol is van toepassing op alle leningen die Cultuur+Ondernemen via het Fonds Cultuur+Financiering aanbiedt.

In het kader van de beoordeling dient bij aanvraag een aantal vragen beantwoord en documenten ingediend te worden. Er wordt gevraagd naar inkomsten en financiële verplichtingen, naar het bestedingsdoel, motivatie, referentie(s) en naar bewijzen van de financiële situatie, zoals een kopie van het legitimatiebewijs, uittreksel van de KvK, BKR-gegevens en een kopie van de laatste aangifte en aanslag inkomstenbelasting.

De huidige leningnemers beschrijven het aanvraagtraject als stevig, maar niet onredelijk. De expertise van Cultuur+Ondernemen bij het formuleren van een kloppende begroting wordt gewaardeerd. *“Het was helder wat er nodig is en dat hebben we aangeleverd. We moesten nog een bestand maken met uitgaven, inkomsten en prognoses; dat hebben we gedaan”*.

¹⁴ Het Protocol Financiële Beoordeling is te downloaden op www.fondscultuurfinanciering.nl/organisatie

LEENINGNEMER IN BEELD: HEIKO BALSTER

'HET SCHRIJVEN VAN DE LEENAANVRAAG HIELP MIJ DE IDEEËN DIE DOOR MIJN HOOFD STROMEN TE BUNDELEN'

Heiko Balster is een ontwerper die in eigen beheer producten ontwerpt en produceert. Een terugkerend thema in het werk van Heiko is 'de gedekte tafel'. Heiko wil mensen meer laten genieten van de belangrijke sociale plek die de gedekte tafel inneemt binnen een huishouden. "Ik wilde een nieuwe vormgeving aanbrenge in het bestaande aanbod van bestek, zonder te vervallen in het toevoegen van decoratieve elementen."

Om het bestek in de markt te kunnen zetten, startte Heiko een crowdfunding project "De crowdfund-campagne zorgde voor meer bestellingen dan ik kon produceren. Ik had nu de stap te gemaakt van ontwerpen naar ondernemen en moest doorzetten! De overweldigende interesse in het bestek gaf mij aan dat dit het juiste product was om mijn bedrijf mee op te bouwen."

Om zijn bedrijf de injectie te kunnen geven die het voor groei nodig had, koos Heiko voor een Talentlening. "Het aanvragen van de Talentlening heeft mijn de ogen als ondernemer geopend. Ik moest mijn plannen scherp en concreet formuleren. Dat kostte tijd, maar het verhelderde mijn doelstellingen."

De Talentlening opende deuren die voorheen gesloten waren. Zijn bestekserie werd aangeschaft door Paleis het Loo en museum Boymans van Beuningen nam het op in de collectie. Nu is het bij verschillende winkels verkrijgbaar, en Heiko denkt alweer na over de volgende stap. "Ik ga mij richten op producten die vallen binnen de categorie 'tableware' zodat er een logische collectie ontstaat en mijn nieuwe producten ook bij dezelfde winkels verkocht kunnen gaan worden."

Een ander beschrijft het traject als zeer leerzaam: *“Het hielp om op een rijtje te zetten wie ik ben en waar ik naar toe wil. En vooral om een financieel plaatje te maken voor over 4 tot 5 jaar, dat had ik nog nooit gedaan. Tot nu toe bestond mijn financiële doel uit het kunnen betalen van mijn rekeningen”*.

Degenen die al eerder een lening aangingen, beschrijven het proces als helder en duidelijk. Zij hebben de benodigde papieren meestal al voorhanden. Uit het onderzoek van de Utrechtse Cultuurlening blijkt evenwel dat potentiële leningnemers toch door de aanvraagprocedure kunnen worden afgeschrikt. *“De belasting in tijd en de zwaarte van het aanvraagtraject [vormt] een hoge drempel om gebruik te maken van een bepaald financieringsmiddel.”* Dit zou ondervangen kunnen worden door meer te differentiëren in zwaarte van de aanvraag al naar gelang de grootte van de beoogde lening. Een suggestie die naar voren wordt gebracht, is om kunstenaars (die vaak beelddenkers zijn) hun plan te laten presenteren en pitchen, voordat zij teksten en cijfers hoeven te laten zien. Dit idee kan het traject bij aanvang lichter en laagdrempeliger maken. Hier staat tegenover dat de zorgplicht van Cultuur+Ondernemen vraagt om een goede doorrekening van de plannen later in het aanvraagtraject, met wellicht één-op-één begeleiding om de cijfers goed door te rekenen.

Soms wordt de beleidsarme en meer cijfermatige financiële beoordeling juist gewaardeerd. Een leningnemer van de Talentlening vindt: *“Lenen is eigenlijk eerlijker dan subsidie. Met een goed plan kom je in aanmerking voor een lening, en een subsidie is veel meer een loterij.”*

Voor verschillende aanvragers is het de eerste keer dat zij een bedrijfsplan met bijbehorende berekeningen en prognoses maken. Dat is positief omdat dit een versterkende invloed heeft op hun ondernemerschap. Het vraagt echter ook om meer investering in de aanvragers. En het leidt tot een langere doorlooptijd. Deze ervaringen maken duidelijk dat er nog veel werk te doen is om de kennis over financiering in de sector te vergroten. Dat is overigens met name bij zelfstandigen niet ongewoon. Uit Europees onderzoek blijkt dat 75% van de zelfstandigen geen bedrijfsplan heeft om aan financiers te presenteren¹⁵. De ervaringen van Cultuur+Ondernemen onderschrijven dit beeld.

3.6.4 Impact

Leningnemers van de Talentlening geven desgevraagd allen aan dat zij zeer blij zijn dat deze lening bestaat: *“Voor mij was het de enige mogelijkheid om deze investering te doen.”* En: *“Zonder de Talentlening hadden we dit niet kunnen doen, dan hadden we heel andere keuzes moeten maken.”*

¹⁵ http://ec.europa.eu/culture/library/studies/access-finance_en.pdf

Het beeld van investeren om te kunnen (terug)verdienen vindt ook weerklank: *“Het was de keuze tussen jaren sparen en stilstaan in mijn ontwikkeling of nu doorpakken.”*

Gevraagd naar de impact van de Talentlening op hun ondernemerschap geven de leningnemers meestal aan dat die verder gaat dan het concrete geldbedrag dat ermee tot hun beschikking komt. Zij beschrijven de impact van de lening op hun werk in de volgende termen: *“De lening was een investering om een groot project binnen te halen en dat heeft gewerkt. Ik voelde aan dat het tot een kettingreactie zou leiden van meer werk.”*

Ook draagt de lening bij aan hun positie: *“Nu ik goede spullen heb, kan ik meer risico nemen, ik ben onafhankelijker. En ik word serieuzer genomen nu ik zelf investeer en risico’s neem.”* En: *“De lening stelde me in staat een nieuwe richting in te slaan en daarmee meer opdrachten binnen te halen. Ik heb mijn doel nu al bereikt.”*

Deze uitspraken maken nieuwsgierig en geven mogelijk aanleiding tot een diepgaander onderzoek, als er meer en langduriger ervaring met leningen is opgedaan. Het enige bekende onderzoek op dit gebied is “Sociale en economische effecten van microkredieten in de cultuur- en creatieve sector in Nederland”¹⁶, uitgevoerd in 2014 door de Hogeschool Utrecht in opdracht van Cultuur+Ondernemen onder de gebruikers van de culturele microkredieten.

Het onderzoek concludeert dat kunstenaars dankzij de lening projecten konden realiseren die anders niet tot stand waren gekomen. De effecten voor hun beroepspraktijk waren veel breder dan dat alleen:

- 57% van de ondervraagden zegt meer opdrachten te hebben verworven
- 61% zegt een groter netwerk te hebben ontwikkeld
- 82% ervaart een groei in hun ondernemersvaardigheden
- 56% meldt een verbetering van hun inkomenspositie met meer dan 25%
- 97% voelt geen druk bij het terugbetalen van de lening
- 3% was niet in staat om de lening tijdig terug te betalen
- 50% heeft gewerkt aan kennisontwikkeling door het volgen van masterclasses en workshops

Om de resultaten van de Talentlening bij de leningnemers te onderzoeken, zou een vergelijkbaar onderzoek ingezet kunnen worden. Dan kunnen de onderzoeksresultaten bij beide groepen vergeleken worden.

¹⁶ www.cultuur-ondernemen.nl/content/original/Publicaties/rapportmicrokrediet.pdf

Leningnemer Martijn van den Dobbelsteen: “De bank vond mijn project toch te riskant. Het Fonds Cultuur+Financiering kan een stap verder gaan.”

3.6.5 Financieringsmix

Zelden staat een lening op zichzelf, meestal is de lening onderdeel van een bredere financieringsmix, bijvoorbeeld complementair aan subsidie of gecombineerd met crowdfunding. Dat komt tot uitdrukking in de antwoorden: *“Dankzij de lening kon ik een product ontwikkelen en daarmee een volgende ronde financiering binnenhalen.”* En: *“We hebben een substantieel bedrag geleend en het vertrouwen dat Cultuur+Ondernemen heeft uitgesproken, maakt de drempel lager voor andere financiers om in te stappen.”*

Bij vijf van de vijftien geïnterviewden is de Talentlening expliciet onderdeel van een financieringsmix: *“De cash flow financiering van deze film hebben we verdeeld over vier partijen. Het fijne van de Talentlening is dat die relatief goedkoop is en makkelijk af te sluiten, zodat je geen duur juridisch advies nodig hebt.”*

Ook wordt de verbinding met crowdfunding gelegd: *“Ik heb een subsidie gehad voor de technische ontwikkeling en crowdfunding gedaan voor de productie van mijn ontwerp. Met de lening heb ik ruimte om te investeren in exposure en verkoop.”*

Ook bij cofinanciering met andere leenverstrekkers speelt de Talentlening een verbindende rol: *“Ons project is groot en complex, met meerdere financiers en financieringsvormen. We zaten aan de top van onze aflossingscapaciteit. Dankzij de gunstige voorwaarden kregen we de Talentlening als tweede lening. Dus moesten we praten met de eerste*

leningverschaffer over het delen van zekerheden. Dat ging goed want zij hebben er ook belang bij dat het lukt”.

Daarnaast zijn er in meerdere gevallen overbruggingskredieten verleend, waarbij uitgaven voorlopen op inkomsten, zoals bij festivals.

Tegenover deze integrale manier van denken staan ook enkele kritische geluiden. Een enkele leningnemer van de Talentlening ziet de lening als last die zo snel mogelijk afgelost dient te worden. Sommige deelnemers van de Utrechtse Cultuurlening zien de lening vaak als laatste redmiddel als subsidie, fondsen of crowdfunding niet genoeg binnenbrengen. De mogelijk positieve relatie tussen de verschillende financieringsinstrumenten en voordelen zoals de handelingsvrijheid en investeringsruimte in zaken die niet subsidiabel zijn, raken in die gevallen op de achtergrond.

Dit pleit ervoor om ‘de voorkant’ van de aanvraagprocedure nog beter toegankelijk en flexibeler te maken: door nieuwe tools te ontwikkelen, het beoordelingsprotocol verder aan te scherpen en meer maatwerk mogelijk te maken bij het opstellen en aanleveren van cijfers.

Het combineren of stapelen van verschillende soorten financiering lijkt nu nog voorbehouden aan de meer ervaren cultureel ondernemers. Het is echter kennis en ervaring die veel vaker toegepast kan worden en nu nog te weinig benut wordt in de kunst- en cultuursector. Dat vereist zowel intensivering van de voorlichting over dit soort mogelijkheden, als verdere inhoudelijke kennisontwikkeling van financiële advisering en van financieringsproducten om stapelfinanciering mogelijk en toegankelijk te maken voor een grotere groep. De Talentlening is niet alleen een lening, maar brengt de kunst van het lenen op een hoger niveau als onderdeel van een financieringsmix. Dit roept op tot verdere vernieuwing en doorontwikkeling van financiële faciliteiten en producten.

4 PERSPECTIEF VOOR DE TOEKOMST

4.1 SECTOR IN BEWEGING

Met de ondersteuning van de Talentlening investeert het ministerie van OCW voor het eerst op nationaal niveau in een revolventend leenfonds voor de kunst- en cultuursector. Dat is een duidelijke trendbreuk in het altijd op subsidie verstreken gerichte beleid. Het markeert een andere manier van denken over de rol van de overheid in het tot stand brengen van toegang tot andere vormen van financiering dan subsidieverlening. Daaraan liggen vier maatschappelijke ontwikkelingen ten grondslag¹⁷:

- De financiële crisis en in het voetspoor daarvan de teruglopende bestedingen van overheden, consumenten en sponsors, die noodzakelijk tot investeringen in nieuwe markten en andere verdienmodellen.
- De veranderende rol van de overheid: niet langer de belangrijkste financier en stakeholder, maar een speler te midden van andere financiers en stakeholders.
- Steeds verdergaande flexibilisering van de arbeidsmarkt. Vrijwel nergens is deze zover doorgevoerd als in de kunst- en cultuursector, waar bijna tweederde werkt als zzp'er of flexibele werknemer.
- De technologische ontwikkelingen en de invloed van de digitalisering en sociale media, met name in de distributie van kunst en cultuur, zoals bij muziek, beeld en geluid¹⁸.

De overheid is niet langer dé hoeder van de kunst- en cultuursector, met stabiele spelers daarin, maar neemt steeds meer de rol van facilitator van publieke belangen op zich, in een volatiele wereld met een vluchtig aanbod en een wispelturige vraag. Deze omslag is gepaard gegaan met toegenomen prestatie- en verantwoordingsprocessen, zwaardere eisen aan *good governance* en toegenomen aandacht voor de meetbaarheid van effecten en waarde¹⁹.

Wat hebben deze ontwikkelingen voor gevolgen voor de financiering van de kunst- en cultuursector?

Traditioneel kent de sector vijf bronnen van inkomsten: subsidie, eigen inkomsten uit kaart- of productverkoop, bijdragen van (private) fondsen, mecenaat en sponsoring. Subsidie werd traditioneel vooral gebruikt om het voortbestaan van de instelling te verzekeren en om te investeren in cultureel vastgoed. De afgelopen tijd is het karakter

17 De trendmatige analyse in dit hoofdstuk is verder uitgewerkt in het Werkprogramma 2017-2018 van Cultuur+Ondernemen.

18 Zie bijvoorbeeld www.cultuur.nl/upload/documents/tiny_mce/De_Cultuurverkenning.pdf, blz. 15.

19 Cultuur Herwaarden, WRR 2015, blz. 21.

van subsidie in hoge mate veranderd in resultaatgerichte subsidie, gericht op projecten en specifieke programmering. De scherpere keuzes die gemaakt worden door subsidiënten vanwege afnemende budgetten, hebben deze trend versterkt. Subsidies bieden minder mogelijkheden voor experimenten of investeringen op middellange termijn. Kunstenaars, culturele organisaties en creatieven zijn daardoor meer op zichzelf aangewezen om hun continuïteit veilig te stellen.

Op veel plekken is het aandeel van eigen inkomsten in 2014 gestegen, maar vaak is dat relatief ten opzichte van het totaal, zonder dat de inkomsten in absolute zin toenemen: als subsidies teruglopen en het overige blijft gelijk, neemt het aandeel eigen inkomsten per definitie toe. De financieringsmix is daarmee wel diverser geworden. Filantropie blijkt vooral goed te werken voor de grootste culturele instellingen. Tien procent van de culturele instellingen is verantwoordelijk voor 90% van de totale inkomsten uit fondsenwerving²⁰. De grote instellingen weten zich te redden en te versterken, de kleinere hebben het extra zwaar gekregen. De WRR benoemt dit in haar studie Cultuur Herwaardenen als het Mattheüseffect²¹: *"Aan wie heeft zal gegeven worden en hij zal overvloed hebben, maar wie niets heeft zal ook het weinige afgenomen worden dat hij bezit."* (Mattheüs 13:12).

Door deze verschuivingen komt er een veel sterkere focus te liggen op het ontwikkelen van het eigen verdienvermogen en het zelfstandig waarborgen van (financiële) continuïteit. Dat is geen kwestie van keuze, het kan eenvoudig niet anders. Dat vergt investeringen, en toegang tot financieringsbronnen die daar op toegesneden zijn. In principe zijn dat er twee: vreemd vermogen in de vorm van leningen en kapitaal in de vorm van aandelen. Die worden in talloze varianten en tussenvormen aangeboden op de kapitaalmarkt.

Maar ook de kapitaalmarkt is ingrijpend veranderd. Hoewel banken nog steeds de grootste kapitaalverschaffers zijn, trekken zij zich steeds verder terug uit de MKB-markt, waar vrijwel de gehele kunst- en cultuursector onder valt. Nieuwe ontwikkelingen als kredietunies, crowdfunding en stapelfinanciering doen hun intree. De kunst- en cultuursector kan daar maar in beperkte mate in meekomen. Crowdfunding wordt ook daar steeds populairder, maar wordt dan vooral ingezet om donaties te werven en dat op beperkte schaal. De sterkste groei van crowdfunding wereldwijd daarentegen zit in leningvormen voor bedrijfsfinanciering, en dus niet in het verwerven van geefgeld²². Waarom kunnen professionals en organisaties in de kunst- en cultuursector de slag naar lenen en investeren zo moeilijk maken, terwijl de behoefte aan nieuwe financieringsvormen toch zo groot is?

20 Culturele instellingen in Nederland. Veranderingen in geefgedrag, giften en fondsenwerving tussen 2011 en 2014, VU 2016, blz. 93.

21 Cultuur Herwaardenen, WRR 2015, blz. 36.

22 www.douwenkoren.nl/single-post/2016/01/02/Rapport-Crowdfunding-in-Nederland-2015

4.2 VERBETER DE TOEGANG TOT FINANCIERING

De mate waarin de kapitaalmarkt toegankelijk is, is voor elke sector anders. Een aantal factoren bepaalt dat. Dan gaat het om de karakteristieken van de bedrijfstak, de financiële positie van kunstenaars, creatieven en culturele organisaties, hun ondernemersvaardigheden en hun marktperspectief. Dat is van grote invloed op de mogelijkheden om financieringsbronnen aan te boren en te investeren in de toekomst. En daarin zit het deze sector niet mee.

Karakteristieken van kunst en cultuur als 'bedrijfstak'

- Er is een hoge mate van onzekerheid vooraf over de marktvraag (succes is nooit verzekerd), er is een gebrek aan zekerheden die als onderpand kunnen dienen voor financiering, de sector werkt voornamelijk met niet-tastbare activa (intellectueel eigendom) die niet als zekerheid erkend worden, en het merendeel van de makers werkt van project naar project en van evenement naar evenement. Dat maakt het voor financiers extra lastig om inkomsten en rendement in te kunnen schatten op middellange en langere termijn.
- Er is sprake van 'grootschalige kleinschaligheid' en een '*missing middle*' (veel kleintjes, weinig middenmoot en enkele grote aan de top), de afhankelijkheid van publieke middelen is groot, er is een gebrek aan ondernemersvaardigheden (niet aan ondernemendheid in artistieke zin) en een gebrek aan Eigen Vermogen.
- De markt is niet homogeen maar zeer gefragmenteerd: er is gebrek aan marktinformatie, zowel in Nederland als over Europa als achterliggende markt door culturele en taalfragmentatie. Grote verschillen bestaan er tussen en binnen disciplines met sterk uiteenlopende financieringsbehoeften: bijvoorbeeld de solo werkende beeldend kunstenaar tegenover het museum; de digitaal werkende ontwerper tegenover de grootschalige speelfilmproductie; de game-ontwerper tegenover de wereldspelers, de popgroep tegenover het klassieke orkest enzovoorts. Er is een scala aan financieringsmogelijkheden nodig die op maat gemaakt kunnen worden en toch moet het eenvoudig blijven.
- De waardeketen van creatie, productie en distributie is onevenwichtig: vooraan in de keten wordt in eerste instantie de waarde gecreëerd, maar achter in de keten wordt het geld verdiend. Voor makers is vaak lastig om de successen in het creatieve proces op te schalen naar verdienvermogen.

**“Door in cofinanciering samen te werken, delen we kennis en spreiden we de risico’s”,
George van Breemen (rechts) van het Filmfonds tijdens de Rondetafel Cultuurfinitanciering.**

De financiële positie

Op verschillende plekken is geconstateerd dat de financiële positie van kunstenaars en culturele organisaties zwak is. Bezuinigingen hebben de reserves uitgehold, subsidieregels laten weinig eigen vermogen toe.

- De meeste rijks gesubsidieerde sectoren zijn voor 60-70% afhankelijk van overheidssubsidies en ook al verhogen de instellingen hun overige private inkomsten met 50%, dan nog maken deze slechts 3% van de inkomsten uit²³. Er treedt wel een verschuiving op van subsidie naar eigen inkomsten, maar die verschuiving is niet groot.
- Met name bij de musea en presentatie-instellingen zien we een kopgroep die zowel meer subsidie als meer eigen inkomsten weet te genereren, als een groep die minder subsidie en minder eigen inkomsten heeft. Hier ontstaat een kloof tussen beide groepen.
- Liquiditeit, solvabiliteit en weerstandsvermogen zijn vaak onder de maat. Bijvoorbeeld bij de organisaties die een aanvraag hebben ingediend bij de Raad voor Cultuur voor een subsidie in het kader van de BIS, zijn deze indicatoren zelden sterk en voor 11% van de organisaties ronduit zwak. Voor hen geldt een bijzonder instabiele

²³ Economische ontwikkelingen in de culturele sector, 2009-2013, APE/Rebel 2014, blz. 17.

**"Als de sector nog niet rijp is voor het leeninstrument, moeten we werken aan capacity building",
Rondetafel Cultuurfinanciering, mei 2016.**

positie²⁴. Volgens een recent advies van de Raad voor Cultuur zijn de cijfers thans vrijwel identiek aan die van vier jaar geleden²⁵.

- De Rekenkamer Oost-Nederland schetst evenmin een positief beeld over cultureel ondernemerschap in Gelderland. Daar wordt geconstateerd dat bij de onderzochte meerjarig gesubsidieerde instellingen in 2013-2014 het percentage subsidie versus eigen inkomsten niet omlaag gaat, dat zowel de subsidie als de eigen inkomsten omlaag zijn gegaan en de instellingen er dus alleen maar in geslaagd zijn om hun kosten naar beneden te brengen. Het lukt niet om meer eigen inkomsten te verwerven. De begrotingen voor 2015 bevestigen dat beeld²⁶.
- Ook kunstenaars hebben een zwakke financiële positie. De Verkenning Arbeidsmarkt Culturele Sector van de SER en Raad voor Cultuur laat zien dat het persoonlijk inkomen van werkenden in de culturele sector laag is²⁷. En dat van zzp'ers in de sector nog lager. De helft van de muzikanten bijvoorbeeld verdient bij om rond te komen. En bij beeldende kunstenaars is het beeld niet beter²⁸.

24 Meta-analyse Ondernemerschap, BIS-instellingen 2009-2013, Rebel/Kwinkgroep 2012, blz. 7-10.

25 bis2017-2020.cultuur.nl/inleiding/aantekeningen-per-beoordelingscriterium

26 Een hele onderneming, Onderzoek naar het stimuleren van cultureel ondernemerschap door provincie Gelderland, 2016 blz. 54-57

27 Verkenning arbeidsmarkt culturele sector, Raad voor Cultuur/SER, 2016, blz. 64-67.

28 www.platformbkc.nl/2016/07/een-collectieve-selfie-beeldende-kunst-in-cijfers/

Dit betekent dat de uitgangspositie van makers en instellingen om extern geld te werven bij financiers zeer ongunstig is: er zijn nauwelijks terugvalopties. Daarnaast zijn ze niet gewend op deze financieringsmarkt te opereren en is deze minder overzichtelijk dan ooit. Voor de meesten is bankfinanciering onhaalbaar wegens te weinig zekerheden, te laag Eigen Vermogen, onvoldoende rendement en/of een laag inkomen. Kapitaalverschaffers die zich richten op aandelen willen vooral stevige groei zien om rendement op hun kapitaal te behalen.

De bovenstaande analyses illustreren dat de kunst- en cultuursector het extra moeilijk heeft om op eigen kracht financiering te verwerven bij marktpartijen. Deze conclusie is overigens niet specifiek voorbehouden aan de Nederlandse situatie. In opdracht van de Europese Commissie is onderzoek gedaan naar de toegang tot financiering van de culturele en creatieve sector in geheel Europa²⁹. Onderdeel van dit onderzoek is een inventarisatie van de kenmerken van de culturele en creatieve sector op punten die relevant zijn voor financiering. Op grond van die analyse wordt in dit onderzoek vastgesteld dat er in de komende zeven jaar sprake is van een financieringskloof (dus de niet-gerealiseerde, maar wel gewenste financiering) van zo'n € 8 tot 13 miljard in Europa. De omzet van de creatieve sector in Nederland is ongeveer 8% van de Europese omzet³⁰. Dat suggereert dat de financieringskloof in Nederland neerkomt op ruim € 1 miljard.

Een laagdrempelige toegang tot nieuwe financieringsvormen is dan ook geboden, om aan de basisbehoeften tegemoet te komen en een begin te maken met het dichten van de financieringskloof. Revolverend inzetbaar publiek kapitaal dat onder soepele voorwaarden beschikbaar wordt gesteld kan die kloof helpen dichten. Tegelijkertijd is er veel informatie en begeleiding nodig om de financieringsmarkt voor makers en instellingen toegankelijk te maken. De constatering uit het Europese onderzoek dat 60% geen businessplan heeft om te presenteren aan financiers en zelfs 75% van de zelfstandigen, is hierbij veelzeggend. Er is geen reden om aan te nemen dat de Nederlandse situatie op dit moment al beter is, en de ervaringen bij de Talentleningen en de andere cultuurleningen bevestigen dat. De sector moet zich de kunst van het lenen nog eigen maken.

Waar de markt daar niet in kan voorzien, vergt dat flankerend beleid en investeringen in het *financiële ecosysteem*: het samenspel van vraag en aanbod. De Raad voor Cultuur heeft in dit licht dan ook geadviseerd³¹ om te onderzoeken welk flankerend beleid (voorlichting en begeleiding) nodig is om kleine culturele ondernemers en zzp'ers toegang te verlenen tot laagdrempelige financiële diensten die hen in staat stellen om te investeren in hun beroepspraktijk. Ook voor culturele instellingen is die vraag zeer opportuun.

29 ec.europa.eu/culture/library/studies/access-finance_en.pdf, Europese Commissie 2013

30 dutchcreativeindustries.nl/wp-content/uploads/TNO-2015-R10132.pdf, blz.8.

ec.europa.eu/culture/library/studies/access-finance_en.pdf, Blz. 45.

31 www.cultuur.nl/adviezen/sectoroverstijgend/verbetering-positie-kunstenaar-op-arbeidsmarkt/item3591

“De Talentlening en de Amsterdamse Cultuurlening passen in een breed financieringsaanbod. Zo heeft de kunstenaar iets te kiezen”, Clayde Menso, Amsterdams Fonds voor de Kunst, tijdens de Rondetafel Cultuurfinanciering.

4.3 NAAR EEN FINANCIËEL ECOSYSTEEM CULTUUR

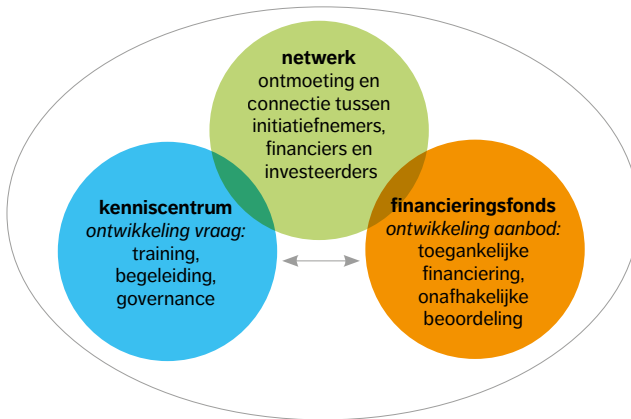
Als het gaat om het verwerven van subsidies is er in Nederland een fijnmazig systeem van lokale, provinciale en landelijke overheid die geld verdeelt, rechtstreeks of via een orgaan op afstand zoals de landelijke en lokale overheidsfondsen. Er zijn Europese subsidieregelingen op het gebied van kunst, cultuur en media. Daarnaast zijn er honderden private en lokale fondsen op allerlei gebieden. En er zijn subsidieadviseurs die de weg wijzen en helpen bij de aanvraag. Kunstenaars, kleine, middelgrote en grote culturele instellingen zijn permanent actief om voor elk project of andere belangrijke activiteit bij die fondsen aan te kloppen en aanvragen te schrijven.

Maar als het gaat om het werven van extern geld bij financiers is de infrastructuur van financieringsmogelijkheden en advies in de kunst- en cultuursector beduidend kleiner, of nog zo goed als afwezig. Er is een brochure, *‘Show me the money’*³², over financiering voor de creatieve sector en er zijn hier en daar adviseurs die zich hier mee bezig houden. De Triodos Bank is actief op dit gebied en Cultuur+Ondernemen.

32 www.fondscultuurfinanciering.nl/content/original/Show-me-the-Money.pdf

Met de Talentlening is een nieuw element toegevoegd aan het palet van leenmogelijkheden. De behoefte aan financiering is echter groter en gevarieerder dan waarin de Talentlening kan voorzien.

FINANCIËEL ECOSYSTEEM CULTUUR

Om zowel het aanbod als de toegang tot financiering te verbeteren is het nodig om te investeren in het financieel ecosysteem. We moeten een Financieel Ecosysteem Cultuur te ontwikkelen. Zo'n financieel ecosysteem bestaat uit drie elementen: een *aanbod* van verschillende financieringsmogelijkheden vanuit een financieringsfonds; een volwassen *vraagzijde* die de kwaliteiten en competenties heeft om op dat aanbod in te gaan, gedragen door *capacity building* vanuit een kenniscentrum, en een actief *netwerk* of *platform* waar aanbieders, vragers en intermediairs elkaar kunnen ontmoeten. Cultuur+Ondernemen zet zich in om dit Financieel Ecosysteem Cultuur verder te ontwikkelen, zodat de toegang tot financiering voor de kunst- en cultuursector wordt versterkt, wat nodig is voor continuïteit en duurzaam cultureel ondernemerschap.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

5.1 CONCLUSIES

De conclusies van deze evaluatie zijn als volgt samen te vatten.

1 De belangstelling voor de Talentlening is volgens verwachting

Het aantal aanvragen voor Talentleningen (56 in de eerste 15 maanden) overtreft de verwachtingen. De leningproductie in euro's wordt nagenoeg behaald (€ 526.750 in de eerste 15 maanden). De Talentlening blijkt inderdaad breed inzetbaar qua verschillende disciplines, cross overs, type investeringen, en fase van talentontwikkeling. De defaults (serieuze betalingsachterstanden) zijn tot op heden beperkt tot één casus.

Deze gegevens, die ondersteund worden door de bevindingen van onze andere leenfaciliteiten, laten zien dat de Talentlening voorziet in een behoefte en de potentie heeft om verder door te groeien. Om deze potentie te kunnen verzilveren, is *thought leadership* en aanhoudende aandacht voor communicatie vereist. De kenmerken en karakteristieken van de Talentlening en de andere cultuurleningen krijgen ondanks alle inspanningen nog weinig aandacht bij kunstenaars, culturele organisaties en creatieven, die de blik in eerste instantie vooral op subsidies (blijven) richten. Een lening wordt vaak nog gezien als "laatste redmiddel" in plaats van een volwaardig financieringsinstrument.

2 De stap van aanvraag naar lening vergt extra begeleiding en verdieping

De stap van 'aanvraag' naar 'toekenning' kost meer aandacht en begeleiding dan wij ten tijde van de subsidieaanvraag hadden verwacht. Daardoor loopt het aantal toekenningen (28) nog wat achter bij de projecties. Dat is vooral toe te schrijven aan twee aspecten: onervarenheid bij aanvragers bij het doen van een leningaanvraag, en de 'prilheid' van de projecten.

Zelden zijn aanvragen in één keer goed. Met andere woorden: de *business readiness* van de aanvrager en van de projecten is vaak nog onvoldoende en dat vergt advies, nadere uitwerking en vaak intensieve begeleiding. Dat geldt met name voor de wat grotere aanvragen en bedragen, die al gauw neerkomen op verschaffing van werkkapitaal en dus een goed ondernemingsplan en goed overzicht van de verwachte inkomsten en uitgaven vereisen.

3 Extra investering in 'flankerend beleid' is nodig

Dat de *business readiness* in de sector nog te wensen overlaat, is niet verwonderlijk. Het is in het algemeen een punt van aandacht als het gaat om het financieren van starters en/of innovatieve projecten; dat vergt de opzet en ontwikkeling van een volwaardig financieel ecosysteem. Maar het geldt *a fortiori* in de kunst- en cultuursector, die sterk subsidiegedreven is, gekenmerkt wordt door hoge risico's en lage rendementen en bovendien weinig ervaring heeft met voorfinanciering, investeren en terugverdienen.

Een financieel ecosysteem voor cultuur is nog nauwelijks ontwikkeld. Om dat te creëren en te versterken zijn extra investeringen in 'flankerend beleid' nodig. En wel op drie vlakken:

- communicatie (bekendheid geven aan de leenfaciliteit als zodanig)
- voorlichting (wat betekent het om te gaan lenen, waar liggen de kansen en de risico's, hoe schat je die in)
- advies (specifieke begeleiding op maat). De vraag naar extra advies speelt zich vooral af in het traject voorafgaande aan het verstrekken van de lening, maar ook in de periode na het verstrekken van de lening, gedurende het investerings- en uitvoeringstraject.

4 Er zijn goede kansen voor combinatie van financieringsinstrumenten

Een lening komt niet in de plaats van subsidies of andere inkomsten, want leningen op zichzelf zijn geen inkomsten. De lening moet immers altijd worden terugbetaald. Maar leningen stellen de kunstenaar of culturele organisatie wel in staat om andere inkomsten te genereren. De praktijkvoorbeelden en diepte-interviews met leningnemers laten zien dat dat veelvuldig het geval is. De Talent- en cultuurleningen versterken de marktpositie en het verdienpotentieel van kunstenaars, culturele organisaties en creatief ondernemers.

Het zou interessant zijn om deze impact van leningen op de kunst- en cultuursector nader te onderzoeken. Ook lijkt het kansrijk en zinvol om het leningproduct in kenmerken en karakteristieken verder door te ontwikkelen teneinde een explicietere koppeling te leggen met andere financieringsvormen, waaronder ook investeringskapitaal. Meer in het bijzonder lijken er op korte termijn al goede kansen te liggen om de verbinding tussen lenen en crowdfunding te versterken. Een succesvolle crowdfunding is immers een belangrijke indicatie voor de aanwezigheid van (betalend) publiek, terwijl omgekeerd een lening in aanvulling op crowdfunding de financiële armslag van de kunstenaar, culturele instelling of creatief ondernemer het terugverdienpotentieel substantieel kan verruimen.

5.2 AANBEVELINGEN

Samengevat leidt de evaluatie tot de volgende aanbevelingen, die wij voor de vervolgfase graag als richtinggevend willen hanteren:

1. Investeer extra in communicatie en herkenbaarheid van de leenfaciliteit
2. Investeer extra in voorlichting en advies, oftewel in *capacity building*
3. Maak 'de voorkant' van de aanvraagprocedure nog beter toegankelijk en flexibeler, door nieuwe tools te ontwikkelen, het beoordelingsprotocol verder aan te scherpen en meer maatwerk mogelijk te maken bij het opstellen en aanleveren van cijfers
4. Werk aan productontwikkeling en (op korte termijn) aan de integratie van met name lenen en crowdfunding, met zicht op combinatie met andere financieringsinstrumenten.
5. Creëer een netwerk of platform waar vragers en aanbieders van financiering en kapitaal elkaar kunnen ontmoeten, als onderdeel van een *Financieel Ecosysteem Cultuur*.

5.3 VERWACHTINGEN

De introductie van de Talentlening in de culturele en creatieve sector heeft duidelijk iets losgemaakt. Steeds meer kunstenaars, culturele organisaties en creatief ondernemers weten de weg naar deze faciliteit te vinden. Ook na de hier onderzochte periode, vanaf juli dit jaar, blijft het aantal aanvragen toenemen. Wij verwachten dan ook dat de doelstelling voor 2016 ruimschoots gehaald gaat worden.

De evaluatie geeft een aantal aangrijpingspunten voor het vervolg. Deze zijn er met name op gericht om een Financieel Ecosysteem Cultuur in te richten en verder te versterken, zodat lenen, investeren en terugverdienen een herkenbaar en steeds succesvoller concept wordt. Een laagdrempelige toegang tot nieuwe financieringsvormen is nodig, om aan de basisbehoeften tegemoet te komen en een begin te maken met het dichten van de financieringskloof. Revolverend inzetbaar publiek kapitaal dat onder soepele voorwaarden beschikbaar wordt gesteld kan die kloof helpen dichten. Tegelijkertijd is er veel informatie en begeleiding nodig om de financieringsmarkt voor makers en instellingen toegankelijk te maken. De sector moet zich de kunst van het lenen nog eigen maken. Dat zal de weerbaarheid en continuïteit in de kunst- en cultuursector ten goede komen.

BIJLAGE 1

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Advies Culturele BasisInfraStructuur 2017-2020, Raad voor Cultuur, april 2016
- Advies inzake amendement 34 300 VIII nummer 118, Raad voor Cultuur, 2016
- Benchmarkanalyse Regionale Cultuurleningen, Vergelijkende analyse van de vier grote regionale cultuurleningen in Nederland, Culture2Business, 2016
- Cultureel Ondernemen - Nieuw rendement voor gemeenten en instellingen, Cultuur+Ondernemen en Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2014
- Culturele instellingen in Nederland, Veranderingen in geefgedrag, giften, fondsenwerving en inkomsten tussen 2011-2014, Saskia Franssen, René Bekkers, Vrije Universiteit Amsterdam, 2016
- Cultuur herwaarderen, Erik Schrijvers, Anne-Greet Keizer & Godfried Engbersen (red.), WRR 2015
- De Cultuurverkenning, Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland, Raad voor Cultuur, 2014
- Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2013, APE/Rebel 2014
- Een collectieve selfie: Beter zicht op Beeldende Kunst, BKNL 2016
- Een hele onderneming, Onderzoek naar het stimuleren van cultureel ondernemerschap door provincie Gelderland, Rekenkamer Oost-Nederland, 2016
- Geld speelt een rol, Cultuur+Ondernemen, 2012
- Goedkoop lenen is alternatief voor subsidie, NRC Handelsblad van 24 juli 2014
- Good practice report, Towards more efficient financial ecosystems: innovative instruments to facilitate Access to Finance for the Cultural and Creative Sectors (CCS), OMC Working Group of EU Member States Experts, 2015
- Investeren en Ondernemen in de Utrechtse creatieve industrie, Optimalisatie-onderzoek ten behoeve van de Utrechtse Cultuurlening, Culture2Business, 2016
- Kamerbrief 'Ruimte voor talent in het cultuurbeleid', OCW 2014
- Kamerbrief 'Uitwerking brief talentontwikkeling', OCW 2014
- Meta-analyse ondernemerschap, Jeroen in 't Veld, Enno Gerdes,, Boris Gooskens, Kwink/Rebelgroep, 2012
- Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen, CBS 2014
- Nieuwe financieringsinstrumenten in de culturele sector – een fiscaal onderzoek, Anna Duijsings, Masterscriptie Radboud Universiteit, 2015
- 'Oplossingen in de kunsten', De Telegraaf van 2 mei 2014
- Rapport-Crowdfunding-in-Nederland-2015, Douw&Koren 2016
- Shifting paradigms – Thought leadership as instigator of societal change', Mignon van Halderen, Fontys Hogeschool Communicatie Eindhoven, 15 oktober 2015
- Show me the money, Toegang tot financiering voor de creatieve industrie, Jeroen van Erp, Peter van Gelderen, Joren Schep, Bas van Lier, Federatie Dutch Creative Industries, 2015
- Sociale en economische effecten van microkredieten in de culturele en creatieve sector in Nederland, Alija Ibrahimovic, Lex van Teeffelen, Hogeschool Utrecht, 2015
- Survey on access to finance for cultural and creative sectors, Evaluate the financial gap of different cultural and creative sectors to support the impact assessment of the Creative Europe programs, IDEA Consult, 2013
- Verkenning arbeidsmarkt culturele sector, Raad voor Cultuur/SER, 2016

BIJLAGE 2

GEÏNTERVIEWDE LENINGNEMERS

TALENTLENING

Cultuur+Ondernemen is de onderstaande kunstenaars en creatief ondernemers zeer erkentelijk voor hun medewerking aan de totstandkoming van dit Evaluatierapport.

Artur Dijkstra
Bette Adriaanse
Dré Wapenaar
Ellen Alvares
Frank Groot
Georges Mutsaers
Heiko Balster
Jelle Koper
Laurence Lamers
Mark Hoeksma
Niels van Koevorden
Reinier Selen
Roger Braun
Steffen Morrison
Wart Warmsteker

BIJLAGE 3

DEELNEMERS AAN DE RONDE TAFEL

FINANCIERING

De volgende personen hebben deelgenomen aan de Ronde Tafel Financiering op 19 mei te Amsterdam. De bevindingen van deze bijeenkomst zijn een bron van inspiratie geweest bij de totstandkoming van de evaluatie.

Erik Akkermans	moderator
Christine de Baene	Departement voor Cultuur, Vlaanderen
Brett Bannink	Provincie Utrecht
Luc Begas	Bkkc
Lisan Beune	Culture2Business, Adviseur UCL
Florens Booij	Gemeente Utrecht
George van Breemen	Filmfonds
Roy Cremers	Voordekunst
Martijn van den Dobbelsteen	Slibvijnzalgemaal Amsterdam
Marc Fonville	Ministerie van OCW
Rita de Graeve	Departement van Cultuur Vlaanderen
Peter van Gelderen	Dutch Creative Council
Joost Heinsius	Values of Culture & Creativity
Lucas Hendricks	A Lab/ Fonds Cultuur+Financiering
Jo Houben	Cultuur+Ondernemen
Chris van Koppen	Bkkc
Clayde Menso	Amsterdams Fonds voor de Kunst
Arna Notten	Triodos Bank
Quinten Peelen	KF Hein Fonds
Henriëtte Post	Fonds Podiumkunsten
Alexander Ramselaar	Cultuur+Ondernemen
Katie Schreiber	Ministerie van OCW
In-Soo Radstake	Cinecrowd
Lucas van Woerkum	Symfonic Cinema
Roelof Balk	Fonds Cultuur+Financiering
Auke Herrema	Cartoonist
Jelma Dokman	Cultuur+Ondernemen
Jennifer Thompson	Cultuur+Ondernemen

'De Kunst van het Lenen' is een uitgave van Cultuur+Ondernemen.

Cultuur+Ondernemen

Kerkstraat 204
1017 GV Amsterdam

Postbus 2617
1000 CP Amsterdam

020 535 25 00
info@cultuur-ondernemen.nl

cultuur-ondernemen.nl
fondscultuurfinanciering.nl
governancecodecultuur.nl

Eindredactie

Roelof Balk

Onderzoek

Joost Heinsius (Values of Culture&Creativity) en
Lisan Beune (Culture2Business)

Foto's

Maarten van Haaff, e.a.

Ontwerp

Bart Driessen

© oktober 2016

Hoewel de tekst met grote zorgvuldigheid is samengesteld, kan Cultuur+Ondernemen geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele onjuistheden en onvolledigheden.

DE KUNST VAN HET LENEEN

In dit rapport laat Cultuur+Ondernemen zien wat de introductie van Talentleningen voor cultuur heeft opgeleverd. Leningen zijn geen inkomsten, want elke lening moet worden terugbetaald.

Maar zij stellen kunstenaars, culturele organisaties en creatieven wel in staat om te investeren in hun toekomst, en om andere inkomsten te genereren. Elke afgeloste lening keert terug in het fonds en kan opnieuw worden ingezet voor een volgende investering. Zo wordt de sector duurzaam gefinancierd.

Steeds meer talenten weten de weg naar Talentleningen te vinden. De evaluatie geeft een aantal aangrijpingspunten voor het vervolg. Deze zijn er met name op gericht om een Financieel Ecosysteem Cultuur in te richten. Zodat lenen, investeren en terugverdienen begrijpelijk en toegankelijk worden voor iedereen in de sector.